

**ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШГОҲИ ДАВАЛАТИИ КҮЛОБ БА НОМИ АБӮАБДУЛОҲИ
РӮДАКӢ**

Бо ҳуқуқи дастнавис

*ТДУ (УДК) 373:54
ТКБ (ББК) 74+24.74.265-7
У-68*

УРОҚОВ МИРЗОМУРОД ДАВЛАТМУРОДОВИЧ

**АСОСҲОИ МЕТОДИИ ҲАМБАСТАГИИ МЕТОДҲОИ ТАЪЛИМ ВА
ТАРБИЯ ДАР ИҶРОИ ВАЗИФАҲОИ ТАЪЛИМИ ФАНИИ ХИМИЯ
(аз рӯи маводи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ)**

АВТОРЕФЕРАТИ

**дессертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои педагогӣ аз
руи ихтисоси 13.00.02 – назария ва усулҳои омӯзишу парвариш
(химия)**

ДУНАНБЕ – 2021

Диссертатсия дар кафедраи химия ва методикаи таълими он Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ ба анҷом расидааст.

Роҳбари илмӣ:

Холназаров Санг -

доктори илмҳои педагогӣ,
профессори кафедраи методикаи
таълими фанҳои табиатшиносӣ
Донишгоҳи давлатии
Бохтар ба номи Носири Хусрав

Муқарризони расмӣ:

Алимов С. - номзали илмҳои
педагогӣ аз руи ихтисоси 13.00. 01.
(педагогика), дотсентӣ кафедраи
методикаи таълими химия

Раҷабов У. - доктори илмҳои химия
аз рӯи ихтисоси 02.00.04- Химияи
физикӣ, мудири кафедраи химияи
фармасевтӣ ва захршиносии
Муассисаи давлатии таълимии ДДТТ
ба номи Абуалӣ ибни Сино

Муассисаи пешбар:

Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи
академик Бобочон Ғафуров

Ҳимояи диссертатсия санаи «__» _____ соли 20__, соати __ дар ҷаласаи шӯрои диссертатсионии 6D.KOA-044 – дар назди Донишгоҳи омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айнӣ доир ба ҳимояи диссертатсияҳо барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои педагогӣ аз руи ихтисоси 13.00.02 – назария ва усулҳои омӯзишу парвариш (химия) бо суроғай: 734003 ш. Душанбе хиёбони Рӯдакӣ 121 баргузор мегардад.

Бо диссертатсия дар китобхонаи илмии Донишгоҳи омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айнӣ ва дар сомонаи tgpu.tj шинос шудан мумкин аст.

Автореферат дар сомонаи расмии КОА – и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва сайти Донишгоҳи омӯзгории Тоҷикистон ба номи С Айнӣ <http://vak/tj/> ҷой дода шудааст.

Автореферат «__» _____ соли 2021 фиристонида шудааст.

Котиби илмии
Шӯрои диссертатсионӣ,
номзади илмҳои химия, дотсент

Гулов Т.Ё

Мубрамӣ ва зарурати баргузории таҳқиқот аз рӯи мавзӯи диссертатсия. Концепсияи мактаби миллӣ вобаста ба талаботи замон ва рушди илму техника, ба системаи таълим тағйиротҳои чиддӣ ворид намуд. Дигаргунсозии таълим натавонад аз нав дида баромадани мазмун, инчунин навсозии мақсадҳо, истифодаи муносибатҳои нав, методҳо, технологияро талаб дорад.

Мубрамӣ ва зарурати мурочиат ба мавзӯи методҳоро маводҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф», «Дар бораи таҳсилоти олии касбӣ ва таҳсилоти касбии баъд аз муассисаи олии таълимӣ», Концепсияи мактаби миллӣ, Концепсияи тарбия, Концепсияи рушди таҳсилоти касбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва зарурати рушди фанҳои табиатшиносиро тасдиқ менамояд.

Тибқи нақшаи стратегии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон соҳаи маориф, яке аз самти афзалиятнокӣ сиёсати давлат ҳисобида шуда, барои бунёди намунаи миллии бисёрзинагии таҳсилоти бо сифат, ҳамгирии ягонаи ҷаҳонии таҳсилот, таъмини эҳтиёҷоти инсон ва талаботи шахсият ба дарёфти донишу ҳунар ва маълумоти мутаассил, тадбирҳои зарурӣ андешида шудааст.

Инчунин зарурати тағйир додани усулҳо ва технологияи таълим, ки малакаҳои масъулиятнокӣ, интихоби дурусти имконият ва амалии таҳлили ахборот, худомӯзиро ташаккул медиҳанд ва хонандагонро ба кори мустақилона ҳавасманд менамояд, таъкид карда мешавад.

Фаъолияти омӯзгорони фанӣ, то як дараҷа танҳо ба баланд бардоштани сатҳи таълимии хонандагон равона карда шудаанд, ки ин омил ба пайдо шудани проблемаҳои зиёди хусусияти тарбиявӣ доштаи қор бо хонандагон сабаб шуд. Дар ин вазъият истифодаи фаъоли усулҳои тарбия, дар якҷоягӣ бо усулҳои таълим дар дарсҳо маҳсусан мубрам гаштааст.

Мазмуни қолабии мундариҷаи фанҳо, аз он ҷумла химия солҳои дароз бе тағйирот қарор гирифта буд, ки дар баъзе ҳолатҳо ба талаботи стандартҳои таълим ҷавоб дода наметавонист. Дар давраи дарки мазмуни интихобшудаи фан қоркарди фаъоли усулҳои омӯзиши он ба амал меояд. Ин ба методикаи таълими химия низ хос мебошад. Тағйир ёфтани мазмун хоҳ ноҳақ ба тағйир ёфтани ва инчунин пайдо шудани методҳои ғайрианъанавӣ сабаб мешавад. Дар фарқи мазмун методҳои таълим ва тарбияро омӯзгорон ҳама вақт имконияти мустақилона интихоб кардандоранд. Вазифаи методикаи таълими химия дар давраи нав аз он иборат аст, ки дар доираи нақшаи таълимии базавӣ дар асоси талаботҳои ҷамъият ба таълим ва тарбияи хонандагон, мероси таърихӣ методҳоро таҳлил карда, ба таври органикӣ дар системаи нави амалкунанда, методҳои навоарино, ки муваффақиятнокии раванди таълиму тарбияро таъмин менамоянд, дохил намояд.

Таҳлили қор мактабҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, пуршиддат шудани проблемаи пастшавии сатҳи таълимгирӣ ва тарбияи хонандагонро тасдиқ менамоянд. Омӯзгорон на ҳама вақт мазмуни донишҳои илмиро барои тарбия истифода мекунанд, дар интихоби методҳои муътадили таълим ва тарбия, барои ин мақсадҳо мушкӣ кашада, ба усулҳои анъанавӣ нисбатан истеъмоли шуда бартарӣ медиҳанд. Раванди таълиму тарбия, ки ба ягонагии таълим ва тарбия тавсия медиҳад, торафт қамтар натиҷаҳои мусбӣ дода истодааст. Зарурати ҷустуҷӯи роҳҳои фаъоли баромадан аз вазъияти ба амал омада пайдо шудааст. Ба сифати яке аз ин роҳҳо метавонад дида баромадани муносибат ба методҳои таълим ва тарбия хизмат намояд.

Дарачаи азхудшудаи масъалаи илмӣ ва заминаҳои назариявӣю методологии таҳқиқот. Дар адабиёти методӣ оид ба химия ба масъалаи методҳои таълим олимони-методистон В.И. Горкунов, О.С. Зайцев, У. Зубайдов, Д.М. Кирюшкин, Н.Е. Кузнецова, М.С. Пак, В.С. Полосин, М.Нӯъмонов., С. Холназаров, Г.М. Чернобелская ва дигар муаллифони диққати калон медиҳанд. А.А. Макареня ин масъаларо аз нуқтаи назари илмӣ чуқур мекушояд. Методҳои таълим ва тарбия ба таври ҷудогона дар китобҳои дарсӣ ва методӣ оид ба методикаи таълими химия У.Зубайдов., С. Холназаров., Г.М.Чернобелская ва дигарон дида баромада мешавад.

Методҳои таълим ва тарбия, интиҳоби онҳо, дар бисёр маврид дар доираи системаи муносибатҳои ҷамъиятии мушаххаси таърихӣ муайян карда мешаванд.

Таҳлили адабиёти илмӣ-методӣ нишон дод, ки дар методикаи таълими химия метавонем якҷанд роҳи таҳқиқотҳои илмиро аз рӯи проблемаи методҳо ҷудо намоем: Методикаи умумии омӯзиши химия (В.В. Грузеев, Р.А. Жидков, Л.В. Комячини, С.Г.Бандаев, У.Зубайдов, С.Холназаров, А.Б. Фляднин, Н.Н. Чайченко, методикаи омӯзиши мавзӯҳои мушаххас ва масъалаҳо (Л.А.Каробейникова, Л.М. Кузнецова,) истифодаи методҳои мушаххас ё ин ки гурӯҳи методҳои таълим ҳангоми омӯзиши химия (С.С. Епифанова, А.Г. Звездин, О.К. Куимова, Л.Т. Мелехова, А.К.Хамитова, В.М.Шабардин).

Ҳангоми ба нақшагирии дарс амалан ҳамаи омӯзгорони фанни химия ба мазмун диққат медиҳанд, лекин фақат як қисми он методҳои таълимро нишон дода, қариб ҳамашон истифодаи усулҳои мушаххаси тарбияро ба нақша намендарианд. Тарбия ва методҳои тарбияро омӯзгорон дар дарсҳо дар ҳамбастагии гуногун бисёр вақт бо таври беихтиёр бе алоқамандӣ бо мақсади мушаххас ва натиҷа истифода мекунанд, ки инро мушоҳидаҳо ва таҳқиқоти мо тасдиқ менамоянд.

Ба масъалаи дар ҳамбастагӣ истифода намудани методҳои гуногуни таълиму тарбия дар раванди омӯзиши химия ва методҳои амалӣ намудани онҳо дар таҳқиқотҳо ва адабиёти методӣ диққати кам дода шудааст.

Зарурати объективии омӯзиши босалоҳият дар ҳамбастагӣ истифода намудани методҳои таълим ва тарбия, ҷустуҷӯи системавӣ истифода намудани ин методҳо барои иҷрои вазифаҳои таълимӣ ва тарбиявӣ ҳангоми омӯзиши химия дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ пайдо шудааст. Ҳолатҳои нишондодашуда сабаби интиҳоби мавзӯи таҳқиқот «Асосҳои методии ҳамбастагии методҳои таълим ва тарбия дар иҷрои вазифаҳои таълимии фанни химия» гардид.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Ҳадафи таҳқиқот: ҷустуҷӯи методҳои нисбатан муваффақиятноки иҷрои вазифаҳои таълимию тарбиявии фанни химия мебошад.

Объекти таҳқиқот: омезиши асосҳои ҳамбастагии методҳои таълим ва тарбия дар иҷрои вазифаҳои фанни химия.

Мавзӯи таҳқиқот асосҳои методии ҳамбастагии методҳои таълиму тарбияи анъанавӣ ва ғайрианъанавӣ ҳангоми иҷрои вазифаҳои таълими фанни химия.

Масъалаи таҳқиқот:

1. Омӯхтани масъалаҳои назариявӣю методҳои таълим ва тарбия дар раванди таълими фанни химия, муайян намудани хусусиятҳои ҳосе, ки дар бораи нуқтаи назари муаллиф дар соҳаи методикаи таълими химия маълумот медиҳанд.

2. Муайян кардани имкониятҳои истифодаи методҳои таълим ва тарбияи анъанавӣ ва ғайрианъанавӣ дар раванди таълими химия, усулҳои ҳамбастагии онҳо ҳангоми иҷрои вазифаҳои таълимӣ.

3. Коркарди системаи якҷояшавии методҳои анъанавӣ ва ғайрианъанавии таълим ва тарбия дар раванди омӯзиши химия ҳамчун воситаи иҷрои вазифаҳои таълимии курси химия, ки ба рушди хонандагон равона карда шудаанд.

4. Санҷиши муваффақиятнокии системаи коркардашуда дар амалияи муассисаҳои таҳсилоти умумии муосир дар мисоли таълими химия.

Усулҳои таҳқиқот:

- **методҳои назариявӣ:** таҳлили адабиёти фалсафӣ, равоношиносии педагогӣ ва методӣ оид ба мавзӯи таҳқиқшаванда; таҳлили ҳуҷҷатҳои меъёрӣ; таҳлили муқоисавии концепсияҳои педагогии соҳаи методикаи таълими химия;

- методҳои эмперикӣ: мушоҳида, пур кардани пусишномаҳо, амсиласозӣ, назарсанҷӣ, тестгузарони омӯзгорон ва хонандагон;

- методҳои таҳлили сифатӣ ва миқдорӣ озмоиши педагогӣ, коркарди оморӣ.

Соҳаи таҳқиқоти диссертатсионӣ ба мазмуни бандҳои зерини шиносномаи 13. 00.02- «Назария ва усулҳои омӯзишу парвариш (химия, таҳсилоти миёнаи умумӣ)» мувофиқ мебошанд:

- банди 4. Таҳқиқоти муқоисавии назария ва методикаи таълими химия дар системаҳои гуногуни педагогӣ;

- банди 5. Баҳодихӣ ба салоҳиятнокии касбии омӯзгорони фанни химия;

- банди 7. Коркарди мазмуни таълими химия;

- банди 15. Таҳлили самаранокии амалишавии барномаҳои таълимии сатҳ ва мазмуни гуногун;

- банди 18. Усулҳо, воситаҳо, шакли технологияи таълим, тарбия ва худомӯзӣ;

- банди 19. Таърихи ташаккул, таҳлили самаранокӣ, классификатсия, оптимизатсия, коркард, татбиқи амалии усулу технологияҳои таълим, тарбия ва худомӯзии химия;

- банди 33. Назария ва методикаи таълими иловагӣ аз химия;

- банди 36. Омодасозии омӯзгорони фаннӣ ва кор дар системаи таълими иловагӣ аз химия.

Марҳилаҳои таҳқиқот: Гирдоварии мавод ва омӯзишу таҳлили адабиёт вобаста ба мавзӯ ва объекти таҳқиқот, ба нашр расонидани мақолаҳои илмӣ ва таҳияи диссертатсия дар тамоми давраҳои таҳқиқот (2013-2021) ба се марҳила табақабанди шудааст.)

- *марҳилаи якум* солҳои (2013-2014) ақидаҳои асосии назариявии мушкилоти истифодаи усулҳои тарбия ҳангоми омӯзиши фанни химия аз худ карда шуд.

Маълумоти эмперикӣ оид ба мавзӯ ҷамъ гардида, ҳолати проблема дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ таҳлил карда шуд. Таҳлили ба ҳам таъсири муваффақиятнокии усулҳои гуногунро пешгириҳои натиҷавӣ ҳамроҳӣ намуданд.

- *марҳилаи дуюм* (солҳои 2015-2016) коркард ва ташкили системаи таъсири ҳамдигарии усулҳои таълим ва тарбияи анъанавӣ ва ғайрианъанавӣ дар раванди таълими умумии химия амалӣ карда шуда, ҳолатҳои алоҳидаи концепсияҳои дар амалия татбиқ карда, усулҳои якҷояшавии методҳо кор карда шуд, апробатсияи ҷобачошавии онҳо гузаронида шуданд. Сатҳи муваффақиятнокии таълими химия ва сатҳи салоҳиятнокии коммуникативии хонандагон дар аввали озмоиш (эксперимент) муайян карда шуд.

- *марҳилаи сеюм* (солҳои 2017-2020) санҷиши таҷрибавӣ озмоиши таҳқиқот ба системадарорӣ ва ҷамъбасти маълумоти ҳосилнамуда, санҷиши натиҷанокии татбиқи усулҳои гуногуни дар ҳамбастагӣ истифода намудани усулҳои таълим ва тарбияи анъанавӣ ва ғайрианъанавӣ дар раванди таълими химия гузаронида шуд.

Пойгоҳи асосии иттилоотӣ ва озмоиши таҳқиқот: Муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии № 6 ва 7 ноҳияи Мӯъминобод ва литсей №1 ба номи Исмоили Сомонӣ шаҳри Кӯлоб.

Эътимоднокии натиҷаи диссертатсионӣ- натиҷаи таҳқиқот, истифодаи маҷмӯи методҳо, ки ба объект, ҳадаф, вазифаҳо мувофиқат менамоянд ва мантиқи омӯзиши масъалаҳои ҳамбастагии методҳои таълими анъанавию ғайрианъанавӣ дар раванди таълиму тарбияи химия, санҷиши чандинкарата ва муқоисаи маълумоти дар натиҷаи озмоиш ҳосил намуда, мушоҳидаи иловагии педагогӣ, баҳои эксперти тасдиқ менамояд.

Навгони илми таҳқиқот аз он иборат аст:

-мазмуни мафҳуми «анъанавӣ» ва «ғайрианъанавӣ»-и методҳои таълим ва тарбия дида баромада ва аниқ карда шуд;

-имконияти дар дарсҳои химия истифода бурдани методҳои тарбия ва истифода кардани методҳои таълими фанни химия дар раванди тарбия, муайян карда шуд;

- сатҳи мутобиқшавӣ ба шароити мушаххаси раванди таълими химия, дар ҳамбастагӣ истифода намудани методҳои таълим ва тарбияи анъанавӣ ва ғайрианъанавӣ дарёфт карда шуд.

Аҳамияти назариявии таҳқиқот:

-системаи педагогии дар ҳамбастагӣ истифода намудани методҳои таълиму тарбияи анъанавӣ ва ғайрианъанавӣ ҳангоми омӯзиши фанни химия, ки ба ҳалли масъалаҳои рушди хонандагон тавачҷуҳ доранд кор карда шуд;

-усулҳои самараноки дар ҳамбастагӣ истифода намудани методҳои таълим ва тарбияи анъанавӣ ва ғайрианъанавӣ, аҳамияти истифодаи маҷмӯӣ барои иҷрои вазифаҳои таълимии курси химия муайян ва асоснок карда шуд;

-исбот карда шуд, ки дар ҳамбастагӣ истифода намудани методҳои таълиму тарбияи анъанавӣ ва ғайрианъанавӣ дар дарсҳои химия, зарурати баҳисобгирии нуқтаи назари субъективии омӯзгорони фанни химия ҳангоми интихоби методҳо пеш меояд.

Аҳамияти амалии таҳқиқот:

-дар муайян ва санҷидани системаи ҳамбастагии методҳои таълим ва тарбияи анъанавӣ ва ғайрианъанавӣ, ки ба амалӣ намудани вазифаҳои таълиму тарбия дар раванди омӯзиши фанни химия равона карда шудаанд.

-дар интихоби методҳои анъанавӣ ва ғайрианъанавӣ таълим ва тарбияи муътадил барои ташкили раванди омӯзиши фанни химия дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ;

-дар коркарди тавсияҳои методӣ барои омӯзгорони фанни химия оид ба истифодаи системаи ҳамбастагии методҳои таълим ва тарбияи анъанавӣ ва ғайрианъанавӣ, ки барои ғимоя пешниҳод мешаванд.

Муқаррароти асосие, ки барои ғимоя пешниҳод мешаванд:

1. Мазмуни таҳлили муқоисавии усулҳои таълими анъанавӣ ва ғайрианъанавӣ дар курси химия аз рӯи далелҳо ба монанди миқдор, фаолият, муваффақиятнокӣ, натиҷанокӣ.

2. Системаи вобастагии усулҳои таълим ва тарбияи анъанавӣ ва ғайрианъанавӣ, ки ба иҷрои нисбатан маҳсулноки вазифаҳои дидактикии курси химия равона шудаанд ва ба усулҳои мухталифи якҷояшавӣ тавачҷуҳ доранд. Ҷобҷошавии ихтиёрӣ, интихоби нақшавӣ ва интихоби баъди рефлексии методҳо дар асоси таъсири ҳамдигарӣ, якдигар хоричкунӣ ва бо якдигар дохилшавӣ.

3. Пешниҳод дар бораи зарурати нав намудани проблемаи дар маҷмуъ истифода бурдани усулҳои таълим ва тарбияи анъанавӣ ва ғайрианъанавӣ дар методикаи таълими химия барои иҷрои вазифаҳои таълимии (дидактикии) нав.

4. Шароитҳои муваффақиятнокӣ ҳамбастагии методҳои таълим ва тарбия дар ҷараёни таълими химия.

Саҳми шахсии докталабро шароитҳои муносибати фардӣ—эҷодӣ, системаи методологӣ, назорат, мушоҳида, муқоисаи маълумотҳо дар синфҳои озмоишӣ ва назоратии бадастомада, иштироки бевосита ба сифати роҳбарии гурӯҳи омӯзгорон ва дар қори таҷрибавӣ-озмоишӣ тасдиқ менамояд.

Тайиди диссертатсия ва иттилоот онд ба истифодаи натиҷаҳои он.

Методика ва натиҷаҳои асосии таҳқиқот дар ҷараёни омӯзиши химия дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии шаҳри Кӯлоб ва ноҳияи Мӯъминободи вилояти Хатлон, кафедраи химия ва методикаи таълими он Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ баррасӣ ва муҳокима карда шуданд. Қисмати муайяни таҳқиқот ба сифати мақолаҳо дар маҷаллаҳои Илмӣ-методӣ, маводи конференсияҳо ба ҷоп расидаанд.

Интишори натиҷаҳои диссертатсия. Аз рӯи натиҷаҳои таҳқиқот дар маҷаллаҳои илмӣ дар рӯйхати ҚОА-назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҚОА-и Вазорати Маориф ва илми **Федератсияи Россия** тасдиқ гардида 5 мақолаи илмӣ ба ҷоп расонида шудааст.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, се боб, зербоб, хулосаҳои умумӣ ва тавсияҳо, 192 рӯйхати адабиёт, матн 157 саҳифаи ҷопи компютери ро ташкил дода, 16 ҷадвал, 10 нақша расмро дар бар мегирад.

I. МУҲТАВОИ АСОСИИ ДИССЕРТАТСИЯ

Дар муқаддима муқаррагии масъала, объект ва предметҳои таҳқиқот, мақсаду вазифаҳо, фарзия ва нуқтаҳои асосие, ки дар ҳимоя пешниҳод мегардад, баррасӣ ёфтааст. Асосҳои методологӣ ва методҳо, даврҳои таҳқиқот, навгонии илмӣ, аҳамияти назариявӣ ва амалии қор, саҳеҳият ва асоснокии таҳқиқот шаҳр дода шудаанд.

Боби якум «Ҷанбаҳои таърихӣ ва назариявии истифодаи методҳои таълим ва тарбия дар ҷараёни омӯзиши химия» ном гирифта аз се зарбоб иборат мебошад.

Дар зербоби аввал асосҳои назариявӣ ва методологии методҳои таълиму тарбияи анъанавӣ ва ғайрианъанавӣ дар адабиёти фалсафӣ, психологӣ ва педагогӣ таҳлил гардидааст. Мақсади асосӣ дар ин фасл аз фаҳмидани нуқтаи назари муаллифон, маълумот дар бораи методҳои анъанавӣ ва ғайрианъанавӣ, муайян кардани намудҳо ва вазифаҳои онҳо иборат аст. Муносибатҳои гуногунро нисбат ба таснифи методҳо дида баромада, мо кӯшиш намудем, хусусиятҳои хоси таносуби методҳои «анъанавӣ - ғайрианъанавӣ»-ро муайян намоем.

Муносибати субъективӣ-объективӣ бисёрченакаи методҳои тарбия (таълим) ва худтарбия (омӯзиш) тавсиф дода шудааст:

-методи тарбия (педагог хонандаро тарбия мекунад);

-методҳои худтарбиякунӣ (шахсият худро тарбия мекунад);

-методҳои тарбияи шахсият дар коллектив (фикри ҷомеа (ҷамъият), урфу одати коллектив, мусобиқа).

Паҳлӯҳои бартаридоштаи методҳои тарбия (таълим) ин тарбияи фикрӣ (маънавӣ), тарбияи ахлоқ, тарбияи меҳнатӣ, тарбияи ҷисмонӣ, тарбияи эстетикӣ ва таълимӣ буда, методҳои бартаридоштаи маънавии худтарбиякунӣ (омӯзиш) бошад,

худтарбиякунии ахлоқӣ, худтарбиякунии меҳнатӣ, ҷамъиятии худтарбиякунӣ, тарбияи ҷисмонӣ, худтарбиякунии эстетикӣ мавриди таҳлил қарор гирифтааст.

Дида баромадани таснифи методҳо аз нуктаи назари муносибати системавӣ барои дарки ҳамаи бойигарии методҳои ҳозиразамон ва барои иҷрои вазифаҳои таълимӣ имкониятҳои васеъ мекушоянд, ки як қанбаи кори таҳқиқотии мо мебошад.

Бояд қайд кард, ки усулҳои асосии дарки илмӣ, ки дар раванди (таълим, тарбия) ва омӯзиш худтарбиякунӣ истифода мешаванд, чунин барасӣ гардидаанд:

-мантиқӣ;	-амсиласозӣ;
-таърихӣ;	-таҷриба ва ғайраҳо
-математикӣ;	

Усулҳои бартаридоштаи мантиқӣ ва эвристикӣ фаъолият дар раванди тарбия (таълим) ва худтарбиякунӣ (омӯзиш) бошад:

- Мантиқӣ (таҳлил, муқоиса, навиштан, муайянкунӣ, шарҳдиҳӣ, исбот, ҷамъбаст ба системадарорӣ, тасниф);
- Эвристикӣ (чуқур фикркунӣ, инверсия, эмпатия, методҳои саволҳои эвристикӣ ва ғайраҳо).

Дида баромадани таснифи методҳо аз нуктаи назари муносибати системавӣ барои дарки педагогӣ ҳамаи бойигарии методҳои ҳозиразамон ва барои иҷрои вазифаҳои таълимӣ имкониятҳои васеъ мекушояд, ки як қанбаи кори таҳқиқотии мо ҳисоб меёбад.

Зербоби дуюм «Истифодаи босалоҳияти имкониятҳои методҳои анъанавӣ ва ғайрианъанавии тарбия дар иҷрои вазифаҳои таълимии фанни химия»- ро дар бар мегирад.

Таснифи педагогӣ методҳои тарбия аз мантиқи умумияти равандҳои педагогӣ сарчашма гирифта, зарурати бевоситаи ташкили ҳама намудҳои фаъолияти кӯдакон, муносибати байни ҳамдигарӣ бо тарбиядиҳандагон ва байни якдигар, ҳавасмандии худфаъолиятӣ иборат мебошанд. Ҳангоми татбиқи методҳои тарбия умумияти раванди педагогӣ дар доираи ташкили коллективи тарбиявии хонандагон ҳамчун шакли асосии мазмун ва шароити муваффақиятноки ҳамаи кори таълиму тарбия амалӣ мешавад.

Методҳои босалоҳият ташкил намудани раванди тарбиявие, ки дар мактабҳои истифода бурда мешаванд, барои ҳавасманд кардани хонандагон оиди муайян намудани нуктаи назари маърифатии худ ва тайёр будан ба худмуайянкунии ҳаёти нокифоя мебошанд. Чӣ дидактика ва чӣ дар назарияи тарбия тасдиқ мекунанд, ки дар интиҳобу яққояшавии методҳои, ки дар таълим ва тарбия истифода мешаванд, муносибати маҷмӯӣ шартӣ зарурӣ мебошад.

Муваффақиятнокии ин ё он метод аз омилҳои гуногун вобаста аст, ки ҳангоми интиҳоби метод бояд онро ба инобат гирифт. Фақат дар назари аввал менамояд, ки мураббӣ дар интиҳоби метод озод аст, аслан дар масъалаи интиҳоби метод озод нест, зеро масъалаи интиҳоби метод ба сабаб марбут аст. Барои баромадан аз уҳдаи интиҳоби метод бошад системаи таснифи он ёрӣ мерасонад.

1. Методҳои ташаккули шуурнокии шахсият.
2. Методҳои ташкили фаъолият ва ташаккули таҷрибаи рафтори ҷамъиятӣ.
3. Методҳои ҳавасмандии рафтор ва фаъолият.

Се методи аввал ба гурӯҳи методҳои ташаккул додани шуури шахсият дохиланд. Номгӯи синонимии методи боварикунӣ. Онҳо ба таври қиддӣ ба шуури шахсият равона карда шудаанд. Функсияи онҳо ташаккули дониш дар бораи ахлоқ,

меҳнат дар шуури хонандагон, ташаккули тасаввуротҳо, мафҳум, муносибат, арзишҳо, нуктаи назар; чамъбаст, таҳлили таҷрибаи ҳуди хонандагон; тағйирот дар арзишҳои чамъиятӣ, меъёр, нишондоди фарқӣ. Дастгоҳи асосӣ, сарчашмаи методҳои боварӣ, сухан, пешниҳод ва муҳокимаи ахборот мебошад. Ин натавонӣ сухани калонсол, балки инчунин муҳокимаронии (фикри) хонанда аст. Ба гурӯҳи методҳои тарбия инчунин суҳбат, баҳс, мисоловарӣ, боварикунонӣ дохил карда мешаванд.

Чунин муносибат имкониятҳои дидактикиро ба методҳои анъанавӣ ва ғайрианъанавӣ дар раванди таълими химия аз нуктаи назари ташаккул додани ҷаҳонбинӣ дар алоқамандӣ бо вачҳҳои омӯзиш муайян менамояд. Амалӣ намудани имкониятҳои методҳои тарбиявӣ бо ба ҳисобгирии таъсири ҳамдигарии якдигарро пурракунии методҳои анъанавию ғайрианъанавӣ ба омӯзгорон имконият медиҳад, ки дар дарсҳо нисбатан муваффақиятнок вазифаҳои таълимӣ ва тарбиявӣ ҳал карда шаванд.

Албатта, омӯзгорони таҷрибанок методҳои тарбияро дар дарсҳо истифода мебаранд, вале имкониятҳои тарбиявии онҳоро, ин ҳам бошад ғайрисистемавӣ. Босалоҳият, дар ҳамбастагӣ истифода кардани имкониятҳои методҳои тарбия дар раванди таълими химия, яке аз омилҳо баланд гаштани таълими химия дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ мебошад.

Дар зербоби сеюм «Нақши методҳои анъанавӣ ва ғайрианъанавии таълим дар ҳалли босалоҳияти вазифаҳои тарбиявӣ»— дар бар мегирад.

Зимни омӯзиши босалоҳияти фанни химия чунин вазифаҳои тарбиявӣ бояд ҳалли худро ёбанд:

1. Ташаккули ҷаҳонбинии илмӣ дар вҷуди хонандагон ва донисташаванда будани ҳамаи ҳодисаҳои табиат.
2. Тарбияи ватандӯстӣ, ахлоқӣ, ҳештаншиносӣ.
3. Тарбияи экологӣ, меҳнатӣ.
4. Тарбияи политехникӣ, касбпсихологӣ ва ҳоказо.

Таълими босалоҳияти химия дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ барои ташаккули ҷаҳонбинии илмӣ дунёфаҳмӣ ва рушди системаи ақидаҳои, ки ба дарки қонунҳои умумии табиат, вусъати тафаккури инсонӣ мусоидат мекунанд, манбаи асосӣ ҳисоб меёбад. Мақсади навиштани ин фасл аз муайян намудани имкониятҳои методҳои таълими анъанавӣ ва ғайрианъанавӣ барои муайян намудани ҳамбастагии онҳо оиди иҷро намудани вазифаҳои тарбиявӣ дар дарсҳои химия мебошад.

Дар системаи ташкили омӯзиши босалоҳияти химия интихоби методҳои таълим ва тарзи вобастагии онҳо ба вазифаҳои гузаронидани системаи илмӣ омӯхташаванда, ба системаи фанни таълимӣ ва истифодаи методҳои таълимӣ барои аз худ намудани мазмун ёрӣ мерасонанд, итоат мекунанд. Системаи фанҳои таълимӣ, мазмуни фаннӣ, методҳои умумӣ ва методҳои хоси илмро дар бар мегирад. С. Холназаров қайд мекунанд, ки ташкили таълими босалоҳияти химия ба методҳои таълими барномавӣ, проблемавӣ, таҳқиқотӣ ва алгоритмкунонӣ диққати махсус медиҳад. Ҳамаи методҳои, ки дар таълими химия истифода мешаванд, бояд ба мақсади ташаккули донишҳои илмӣ тавачҷуҳ намуда, ба рушди тафаккури эҷодӣ ҷавобгӯ бошанд.

Ба интихоби методҳо дар таълими босалоҳият, супориши (хоҳиши) иҷтимоии чамъият оид ба ташаккули шахсияти шахрванди оянда ва пешравии илмӣ-техникӣ низ таъсир мерасонад; вобаста ба ин иваз кардани таҷрибаи

умумичаҳонии системаи таълими умумии муассисаҳои таълимӣ ва истифодаи методҳои таълимие, ки барои аз худ намудани мазмуни ҷудошуда ёрӣ мерасонанд, аҳамияти махсус пайдо мекунад. Бояд як қатор омилҳои субъективӣ ба монанди муассисаҳои таълимӣ тафриқавӣ, талаботи гигиенӣ нисбат ба раванди таълим, фардияти омӯзгор ба назар гирифта шавад. Ҳар як омӯзгор маҷмуи методҳои худро дорад. Муҳим он аст, ки сохтори маҷмуи омӯзгор аниқ, ҳосилдиҳанда, натиҷаҳои мусбатро таъмин намояд.

Чунин функсияҳои тарбиявии методҳои таълимро ҷудо мекунанд:

- ҳавасмандкунии рушд ва ташаккули шахсият (тақмили рафтор, рушди маънавиёт, нуқтаи назари зебопарастӣ ва хушу хурсандӣ);
- дар асоси рушди ақл ва маҳорати амалӣ дар шуури хонандагон ташаккул додани ҷаҳонбинӣ, маърифатнокӣ ва маънавиёти эстетикӣ.
- ташкили мусоҳиба ва муносибати хайрхоҳона дар байни хонандагону омӯзгорон, дар байни ҳуди хонандагон;
- рушд додани худбаҳодиҳӣ ва худмуҳокимакунии (дарки худ) хонандагон;
- рушди қобилият ва маҳорати эҷодкории хонандагон ва тақдир додани он ба амали ташаккули ҷаҳонбинӣ ва маънавии хонанда.

Ҳангоми истифодаи методи таҳқиқотӣ дар таълими химия дараҷаи мустақилии ва мураккабии вазифаҳои таҳқиқот гуногун аст, ки барои тарбияи сифатҳои шуурнокӣ, қобилияти зиёди қорӣ, мустақилиятнокӣ, масъулиятшиносӣ ва ғайра нисбат ба натиҷаи қори худ асос ҳисоб меёбад. Дар ҳолатҳои мураккабтар ҳангоми таҳқиқ ҳуди хонанда проблемаро ташаккул дода, фарзияро пешниҳод ва асоснок намуда, барои санҷиши он таҷриба (озмоиш) қор қарда мебарояд, яъне малақаҳои қори илмӣ ҳосил мекунад. Чунин ҳамбастагии методҳои таълим ва тарбия иҷрои вазифаҳои таълимро нисбатан натиҷанок менамоянд. Дар ин ҷо имкониятҳои иҷрои вазифаҳои тарбиявӣ бо ёрии методи таҳқиқотӣ зиёд мешавад.

Амсиласозии мазмуни таълим дар мазмуни таълими химия дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ тағйиротҳои ҷиддӣ дохил намуд ва нақши муҳими назарияро дар сохтори курси химия тасдиқ қард. Нисбатан ҷуқуртар омӯзиши ҳозиразамони назарияи сохти атом, бандҳои химия, қонуни даврӣ ва системаи даврии элементҳои химиявӣ ба истифодаи васеи чунин методҳои мантиқӣ ба монанди муқоиса, таҳлил, синтез, тасниф сабаб шуд. Методҳои индуксия (аз ҷузъ ба кулл) ва дедуксия (аз кулл ба ҷузъ) ҷӣ хеле, ки амалияи нишон медиҳад, ба қатори методи анъанавӣ дохил нашуданд.

Аз худ қардани хонандагон методҳои индуксия ва дедуксия дар таълими химия метавонад ин методҳоро дар муносибати ҳамдигарии одамон истифода намоянд, ки ба тарбияи ҳурмати якдигарии байни одамон, маҳорати идора қардани худ дар ҷамъият, маҳорати дида тавонистани рушди вазъияти ҳаётӣ ёрӣ мерасонад. Дар давраи аввали омӯзиши химия, истифодаи методҳои индуктивӣ нисбатан самаранок мебошад (дар ин ҷо мушаххас гузашта аз мушоҳидаи модда ва реаксияи химиявӣ ба мафҳумҳои химиявиро дар назар дорад). Дар синфҳои болоӣ нақши муносибати дедуктивӣ дар таълим имконияти (дар асоси донишҳои асосии масъалаҳои назариявӣ иҷро қардани вазифаҳои таълимӣ -маърифатӣ) нисбатан қалон аст. Ҳангоми гузаронидани озмоиш (таҷриба) мо маълум намудем, ки ба бартариашон нигоҳ нақарда методҳои индуксия ва дедуксия дар амалияи омӯзгорони химия оммавӣ нагаштанд. Ҷӣ хеле ки таҳқиқоти мо ва таҷрибаи педагогӣ нишон медиҳад, методҳои индуксия ва дедуксия на ҳама вақт аз тарафи омӯзгорон қабул қарда мешаванд.

Таҳлили назариявии татбиқи имкониятҳои тарбиявии методҳои таълим боиси таассуф аст, на ҳама вақт ин имкониятҳо дар амалияи педагогӣ истифода карда мешаванд. Мо ба хулоса омадем, ки барои ба таври мантиқӣ ба охир расонидани мавзӯи методҳои таълими химия, рӯзмаррагӣ, аҳамияти амалии истифодаи имкониятҳои тарбиявии методҳои таълими химияро, ки ба ҳолати ҳозираи раванди таълим вобастаанд, нишон диҳем.

Дар зербоби чорум «Фаъолгардонии таъсири тарбиявии методҳои анъанавӣ ва ғайрианъанавӣ дар чараёни таълими босалоҳияти химия»

Фаъолгардонии имкониятҳои тарбиявӣ дар чараёни таълим ва ҳамаи қисматҳои он яке аз масъалаҳои муҳимми методикаи ҳозиразамон мебошад. Ҳоло ба ин масъала тартибдиҳандагони ҳуҷҷатҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ, педагогҳо-тадқиқотчиён, методистҳо, омӯзгорон диққати ҷиддӣ медиҳанд. Дар парадигми ҳозираи таълими умумӣ (босалоҳият) чунин ақида ҷой гирифтааст, ки муассисаи таълимӣ бояд омили муҳими гуманизатсияи муносибатҳои ҷамъиятӣ-иқтисодӣ, ташаккулдиҳандаи хусусиятҳои зарурии ҳаётии шахсият гардад. Ба ҷамъияти тезрушдёбанда на танҳо шахсиятҳои дорои донишҳои ҳозиразамон, инчунин ҷанбаҳои маърифатӣ дошта тайёр будан ба ҳамкорӣ, қабул карда тавонистани қарорҳои масъулиятнок лозим аст. Тарбия, ҳамчун қисмати афзалиятноки системаи таълим бояд пайваस्तкунандаи таркибии фаъолияти педагогӣ, ҷамъгардонандаи таълим ва рушд гардад.

Боиси қайд аст, ки мазмуни як қатор методҳои таълими анъанавӣ вобаста ба мақсадҳои тарбиявӣ коркард ва тағйиротро талаб менамоянд, ки бо ёрии ин методҳо онҳоро амалӣ кардан мумкин аст. Зарурати ҷустуҷӯи методҳои нави таълим, ё ин ки ҳамбастагии нави онҳо, ки самаранокии баланд доранд, пайдо шудааст.

Вобаста ба ин гуфтаҳо чунин методҳо сазовори диққат мебошанд:

- методи бисёрҷузъаи (бисёрҷенакӣ) қолабӣ, ки ба принсипи таҳлили системаи алоқаҳо ва муносибатҳо асос ёфтааст;
- методи инверсия, ки ба ҷустуҷӯи роҳҳои (усулҳои) ҳалли вазифаҳои озодӣ дар шароити ғайристандартӣ дар баъзе ҳолатҳо бар зидди ақли солим тавачҷуҳ дорад;
- методи эмпатия (методи аналогияи шахсӣ);
- методи синетикӣ (Дон Гордон), ки интегратсияи аломатҳои навҳои гуногунро таъмин менамояд.

Соҳтани амсилаҳои назариявӣ ва ҳақиқии методҳои индуксия ва дедуксия, омӯзиши ҳуҷҷатҳо ва дигар сарчашмаҳои на ҳама вақт дар дарсҳои химия вохӯрдан мумкин аст, ана ҳамин хел методҳои ғайрианъанавӣ барои чуқур назар кардан ба моҳияти ҳодисаҳо ёрӣ расонида, барои ба таври объективона кушодани алоқаҳо ва вобастагӣ аз табиат ва ҷамъият ёрӣ мерасонанд.

Боби дуюм – «Системаи ҳамбастагии методҳо ҳангоми ҳалли вазифаҳои таълимӣ ва тарбиявии курси химия»- аз ду зербоб иборат мебошад.

Дар зербоби якум доири асоснок намудани зарурати ташкили системаи ҳамбастагии методҳои таълим ва тарбияи анъанавӣ ва ғайрианъанавӣ, инчунин дида баромадани ин система ва усулҳои амалӣ намудани он мавриди таҳлил қарор гирифтааст.

Бо мақсади баланд бардоштани самаранокии методҳои таълиму тарбия, адаптатсияи онҳо ба фардияти шахс ва хусусиятҳои хоси коллективи кӯдакона ҳар як омӯзгор-амалиячӣ кӯшиш мекунад системаи методии эҷодии худро ташкил намояд.

Асоси табиӣ системаи методҳои таълим робитаи байниҳамдигарии методҳоро дар назар дорад:

- методҳои муқаррарии дарк; -методҳои илмӣ дарк;
- усулҳои муносибати маърифатӣ; -асоснокии дидактикии методҳои таълим

Ба таҳқиқотҳои соҳаи методикаи химия таъҷиб намуда, мо боварӣ ҳосил намудем, ки сохтани системаи методӣ ва истифодаи онҳо риояи ҳамон шароитҳоро дар назар дорад, ки бояд ҳар як методи мушаххасро эҷодкорона истифода намоем:

- мақсаднокии педагогӣ ва психологӣ, функционалии муайяни система;
- равона намудани система ба ташкили фаъолияти омӯзгори химия ва хонандагон: ба муносибат, ҳамкорӣ дар кори амалӣ, гӯш додан, аз нав эҳё кардан, муҳокима, истифодаи дониш;
- мувофиқати система ба синнусол имкониятҳои хонандагон, хусусияти хоси тафаккур, рушди эҳсосот, таҷрибаи ҳаётӣ;
- мувофиқати система ба имкониятҳои фардӣ, умумимаърифатӣ, тайёрии педагогии омӯзгори химия, сатҳи эҷодию рушди методи он;
- чандирӣ ва вариативии система, мувофиқи вазъияти тағйирёбанда;
- алоқаи якдигарӣ ва якҷоя амалкунии қисматҳои система (методҳо) дар байни худ, вобастагии онҳо аз якдигар: пайдо шудан дар лексия аломатҳои ҳикоя, намоиш, суҳбат ва дар кори мустақилона-конспект кардан, машқҳои эҷодӣ, худсанҷишӣ;
- самаранокии сифати натиҷаҳо дар таълим ва тарбияи хонандагон дар раванди таълим ва эҷодкорона истифода кардани дониш, маҳорат малакаҳо.

Дар таҳқиқоти худ мо системаи ҳамбастагии методҳои таълим ва тарбияи анъанавӣ ва ғайрианъанавиро барои иҷрои вазифаҳои таълимӣ дар вақти омӯзиши фанни химия ҳамчун системаи тавачҷуҳ ба шахсият дида мебароем, бо назардошти он ки таълими тавачҷуҳ ба шахсият ба ташаккули шахсият бо ин хосиятҳои машғул нашуда, лекин барои пурра нишон додан ва рушди функцияҳои шахсии хонандагон шароит муҳайё месозад. Аз нуқтаи назари муносибати тавачҷуҳ ба шахсият дар системаи омезиши (ҳамбастагии) методҳои таълим ва тарбия метавонем ду нуқтаи назарро дида бароем: анъанавӣ (одӣ, одат кардашуда, дар таҷриба санҷидашуда, солҳои дароз қор карда ва дар амалия истифода шудани методҳо), рефлексӣ (омӯзгор маънои амали маҷмӯи методҳоро дарк мекунад ва ба таври беихтиёр роҳҳои ҳамбастагии муътадили онҳоро ёбад).

Дар зербоби дуюм ҳангоми татбиқи амали системаи методҳои ҳамбастагӣ ба нақша гирифта шуда, на танҳо омилҳои таълим, тарбия ва рушди хонанда, таъсири иҷтимоӣ-генӣ (педагогӣ); балки таҷрибаи чамъшуда ва сифатҳои ташаккулдиҳанда (омилҳои психологӣ) ба роҳбарӣ гирифта мешавад. Ҳамаи ин омилҳоро мо дар вақти амалӣ намудани системаи дар ҳамбастагӣ истифода намудани методҳои анъанавӣ ва ғайрианъанавӣ дар раванди таълими химия ба назар гирифтаем. Дар инҷо таълими проблемавӣ-рушдёбанда ҳамчун асос қабул карда шудааст.

Системаро бо ҳамкориҳои методҳо (вобаста аз мақсадҳои гузошташуда, хусусиятҳои синнусолии хонандагон, сифатҳои шахсии омӯзгор) бо методҳои таълим ва тарбияи гуногуни анъанавӣ ва ғайрианъанавӣ пурра карда, роҳҳои самаранокии ҳамбастагии методҳоро интихоб намуда метавонем, вариантҳои онро таъмин намоем. Вобастагии зиёд надоштани амаликунонии система аз шароити татбиқи раванди педагогӣ ва баҳисобгирии аниқи хусусиятҳои хоси шароити чандирӣ будани системаро нишон медиҳанд. Имкониятҳои васеъкунӣ ва танг намудани ҳаҷми дониш барои ҳалли вазифаҳо дар бораи тезҳаракатии (муҳаррикии) система маълумот медиҳад.

Адаптатсияи сатҳи омезиши методҳои ғайрианъанавии таълим ва тарбия аз худ кардани донишҳои меъёр ва қоидаҳои рафтор, ташаккули боварӣ, ҳиссиёт, тарбияи сифатҳои умуминсонии шахсиятро талаб доранд.

Бо назардошти он ки имкониятҳои таълимии методҳои анъанавӣ ва ғайрианъанавӣ якхелаанд. Мо ҳамкориҳои методҳои гуногунро барои иҷрои нисбатан сифатноки вазифаҳои мушаххас дар раванди таълими химия тавсия медиҳем.

Амалӣ намудани методҳои таълим ва методҳои тарбияи анъанавӣ ва ғайрианъанавӣ аз рӯйи нақшаи пешниҳод кардашуда барои таълими тарбиядиҳандаи химия, ки дар навбати худ иҷрои супоришҳои иҷтимоиро барои шахсияти эҷодкор ва боақлу бафикр, ки барои худрушддиҳӣ ва амалӣ кардан қодир аст.

Мо методи амалӣ намудани системаи дар ҳамбастагӣ истифода бурдани методҳои таълим ва тарбияи анъанавӣ ва ғайрианъанавиро дар раванди таълими химия дида баромадем. Ҳисоб менамоем онро дар ҳама шакл, дар дигар соҳаҳои донишҳои педагогӣ истифода бурдан мумкин аст, ки хусусияти мусбии ин система ҳисоб мешавад.

Боби сеюм – «Озмоишӣ натиҷанокии системаи методи дар ҳамбастагӣ истифода намудани методҳои анъанавӣ ва ғайрианъанавӣ ҳангоми ташкили раванди таълим аз ҷанби химия» аз се банд иборат мебошад.

Дар зербоби якум таҳлили натиҷаҳои таҳқиқот дар давраи муқараркунии озмоишӣ-педагогӣ доир ба татбиқи амалии системаи методи дар ҳамбастагӣ истифода намудани методҳои таълим ва тарбия дар омӯзиши химия инъикос гардидаанд.

Ҳангоми ба амалбарории озмоиши педагогӣ чунин вазифаҳо иҷро карда шуданд:

1. Омӯзиш ва таҳлили истифодаи методҳои анъанавӣ ва ғайрианъанавии таълим ва тарбия дар раванди омӯзиши химия.

2. Муайян кардани усулҳои ҳамбастагии методҳо ва муайян кардани муваффақиятнокии онҳо дар вақти иҷрои вазифаҳои дидактикӣ аз ҷанби химия ва баланд бардоштани сатҳи иҷтимоигардонии хонандагон.

3. Коркарди омории натиҷаҳо дар давраи муқараркунӣ ва ташаккулдиҳии озмоиши педагогӣ.

4. Коркарди тавсияҳои методӣ оид ба амалӣ намудани методҳо дар дарсҳои химия.

Ҳангоми муайян намудани муваффақиятнокии ҳамбастагии методҳои анъанавӣ ва ғайрианъанавии таълим ва тарбия дар асоси усулҳои яқояшавии методҳо мо зарурати дар маҷмӯъ баҳо додан ба натиҷаи таҳқиқотро ба назар гирифтём.

Таҳқиқоти озмоишӣ дар солҳои 2017-2018 дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии № 6, 7 ноҳияи Мӯъминобод ва литсеи «Исмоил Сомонӣ»-и шаҳри Кӯлоб гузаронида шуд.

Ҳангоми санҷиши самарабахши методҳои анъанавӣ ва ғайрианъанавии таълим ба ҳисоб гирифтани нишондодҳои аввалин, таъсири онҳо ба сифати дониши хонандагон хеле муфид аст. Боиси баҳс нест, агар истифодаи маҷмӯи муайяни методҳо сифати донишро баланд бардоранд, дар ин ҳолат методҳои дуруст интихобшуда ҳисоб мешаванд ва барои татбиқ дар амалияи муассисаҳои таълимӣ сазовор мешаванд. Барои адаптатсияи система чунин меъёрҳо истифода карда шуданд:

- I. Меъёри муваффақиятнокии таълим чунин нишондодхоро дар бар мегирад:
 1. Нишондоди муваффақиятнокии фаъолияти таълимӣ (коэффисенти K_a);
 2. Дараҷаи ҳақиқии тайёрии (таълимгирифтагии) хонанда (ДТХ) .
- II. Меъёрҳои робитавии нишондодҳо:
 1. Сатҳи қобилияти робитавӣ-пешсафӣ (роҳбарӣ);
 2. Сатҳи одамдӯстӣ, ки барои муайян кардани нуқтаи назари “ман” имконият медиҳад.

Хулосаи нисбатан дуруст (объективӣ) дар бораи дарсозхудокунии хонандагонро метавонем дар асоси корҳои хаттии назоратӣ барорем, ки таҳлили аломатӣ ва амалиётӣ карда мешаванд ва аз тарафи А.В. Усова кор карда шудааст. Маъноии методи таҳлили аломатӣ аз он иборат аст, ки пеш аз гузаронидани қонёқунандаи кор талаботҳои донишҳои санҷидашаванда аниқ муайян карда мешавад. Дар асоси онҳо коэффисенти пуррагии аз худ кардани мазмуни донишҳои санҷидашаванда муайян карда мешавад (K_a):

Натиҷаҳои озмоиши педагогӣ бо зареби азхудокунӣ K_a ифода карда шуда, бо формулаи зерин ҳисоб карда шуд:

$$K_a = \frac{\sum_i^n Z_i}{Z_0 \cdot N},$$

дар ин ҷо Z_i - миқдори амалиёт, i хонанда иҷро кард, $i=1,2,3, \dots, n$; Z_0 - миқдори аломатҳои донишҳое, ки бояд аз худ шаванд; N – шумораи умумии хонандагони санҷидашаванда, нафар;

Коэффисенти муваффақиятнокии методи таълим ё ин тарзи ҳамбастагӣ методҳо (K_a) барои гурӯҳи назоратӣ ва озмоишӣ, ё ин ки як гурӯҳ дар муддатҳои гуногун (I ва II) муайян карда мешавад. Ин меъёри муҳими ҳақиқии муваффақиятнокии методи таълим мебошад.

Дар таҳқиқоти худ мо аз тавсияҳои раваншиносон ва баъзе методикаи одии ташҳиси психологӣ барои даровардани тағйиротҳо дар раванди таълиму тарбия истифода намудем.

Барои омӯзиши масъалаи ҳамбастагии методҳои анъанавӣ ва ғайрианъанавии таълим ва тарбия дар амалияи таълими химияи органикӣ ва химияи умумии синфҳои 10 ва 11-и муассисаҳои таҳсилоти миёна, таҳқиқот дар давраи озмоиши муқарраркунӣ аз рӯйи чунин нақша гузаронида шуд:

1. Мушоҳида ва сӯҳбат бо омӯзгорон ва хонандагон;
2. Анкетагузаронӣ дар байни омӯзгорон ва хонандагон;
3. Санҷиши тестӣ дар байни хонандагон бо мақсади муайян кардани сатҳи дониш ва маҳорати онҳо;
4. Гузаронидани ташҳиси буришҳои гуногун.

Дар рафти гузаронидани қисмати озмоишии таҳқиқот мо кӯшиш намудем, аниқ намоем:

- 1) дараҷаи аз тарафи омӯзгорон истифода бурдани методҳои анъанавӣ ва ғайрианъанавии таълим ва тарбия дар амалияи таълими фанни химия;
- 2) ба қадом мушкилиҳои муқаррарӣ омӯзгорони химия ҳангоми интихоби методҳои таълим ва тарбия ва муайян кардани тарзи ҳамкорӣ кардани онҳо дар дарсҳо дучор меоянд;
- 3) сатҳи аз худ кардани дониш ва малакаҳо аз тарафи хонандагон дар давраи муқарраркунӣ.

Дар давраи муқарраркунии қисмати таҷрибавӣ-озмоишӣ интихоби гузаронида шуд. Он аз анкетагузаронӣ дар байни омӯзгорони химияи шаҳри Кӯлоб,

коллективи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №6 ва 7-и ноҳияи Мӯъминобод барои муайян кардани методҳои анъанавӣ ва ғайрианъанавии таълим ва тарбия, ки дар раванди таълими химия истифода мешаванд, иборат буд. Дар анкетагузаронӣ 20 нафар омӯзгорон ҷаълола иштирок намуданд. Дар ин ҷо анкетаҳои муаллифӣ (иловагии 1 ва 2) ва тест, ки дар асоси ҷадвали иерархияи интихоби методҳои И.П. Подласий ва мувофиқкунандашуда ба мавзӯи таҳқиқот (ҷадвали 1) истифода карда шуданд. Барои муайян кардани фикрҳои махсус доир ба проблемаи таҳқиқот суҳбатҳои фардӣ бо омӯзгорон гузаронида шуданд.

Таҳлили натиҷаҳо нишон доданд, ки қисми зиёди пурсидашудагон ҳангоми интихоби методҳои таълим мақсад, вазифаҳо, мазмуни мавод, вақти омӯзиши он, сатҳи вазҷнокиро ба назар мегиранд.

Омӯзиши салоҳиятнокии касбии омӯзгорон ҳангоми интихоби методҳои таълим ва тарбия барои иҷрои вазифаҳои таълимии фанни химия (%)

Ҷадвали 1.

Т/р	Омилҳое, ки ба интихоби методҳои таълим ва тарбия дар дарсҳои химия таъсир мекунанд	Ба назар мегирам		
		Ҳама вақт	баъзе вақт	Намегирам
1.	Мақсад ва вазифаҳои таълим	87	13	-
2.	Сатҳи вазҷнокии таълим	65	25	10
3.	Вазифаҳои тарбиявии дарси химия	71	20	9
4.	Ҳаҷми талабот ва мазмун	78	22	-
5.	Ҷаълонокӣ, шавқи хонандагон	53	44	3
6.	Шароити маводӣ-техникии таълим	83	17	-
7.	Шакл ва сохтори машғулиятҳо	52	33	15
8.	Дониш ва истифодаи психологияи синнусолӣ	22	45	33
9.	Муносибати омӯзгорон бо хонандагон	33	60	-
10.	Сатҳи тайёрии омӯзгорони химия	55	37	8
11.	Истифодаи методҳо дар дарсҳои гузашта	13	36	51
12.	Вақти таълим	70	21	9
13.	Амали яқҷояи методҳои гуногун	12	21	8
14.	Амали намудани принципҳои таълим ва тарбия	13	26	68

Шароити моддӣ-техникии таълим дар ҷадвал танҳо ҷойи 6-умро ишғол мекунад, омӯзгорони химия ҷойи дуюм гузоштанд, ки яқ маротибаи дигар аз хусусияти хоси таълими химия ва интихоби методҳои таълим дарак медиҳад. 55%-65% пурсидашудагон сатҳи тайёрии омӯзгорон ва шавқи хонандагон, сохти машғулиятҳо ба назар мегиранд. Дар ин ҷо фақат 13% пурсидашудагон ба системанокӣ (истифодаи методҳо дар дарсҳои гузаштаи химия) ва ҳамбастагии методҳои гуногун диққат медиҳанд. Инчунин 68 ғоизи омӯзгорон дар тест иштирок намуда, принципҳои таълим ва тарбияро амалан истифода менамоянд.

Бо ҳамин тариқ, таҳлил имконият медиҳад ба чунин хулоса омадан мумкин аст, ки дар ҷаълолияти амалии омӯзгорон ҳамбастагии методҳои таълим ва тарбияи

анъанавӣ ва ғайрианъанавӣ кам ба назар гирифта мешавад. Тавачҷуҳ ба ин масъала ба таври доимӣ нест, ё ин ки мувофиқи мақсад, нақша гузаронида намешавад.

Дар давраи озмоиши муқарраркунӣ коэффисиенти азхудкунии сатҳи дониш ва маҳорат ва сифати робитавии хонандагон муайян карда шуд.

Бо мақсади интихоби гурӯҳҳои назоратӣ ва озмоишии таҳхиси сатҳи гузаронидани таҳхиси муваффақиятнокии таълими химия дар аввали (саршави) озмоиш дар чор гурӯҳи иштирокчиён гузаронида шуд: Литсей №1 ба номи «Исмоили Сомонӣ» ва хонандагони мактабҳои №6,7 ноҳияи Мӯминобод. Натиҷаҳое, ки дар рафти гузаронидани пурсишҳо ҳосил карда шудаанд, дар ҷадвали 2 оварда шудаанд.

Ҷадвали 2

№ Пурсиши Назоратӣ	Аҳамияти К. п. а.		
	МТМУ №6	МТМУ №7	Литсей Исмоили Сомонӣ
1	0,25	0,42	0,45
2	0,40	0,47	0,57
3	0,44	0,59	0,59
Аҳамияти миёна	0,37	0,48	0,51

Ҷадвали 2. Натиҷаи пурсиши назоратҳо барои муайян намудани коэффисиенти пуррагии амалиётҳо (К.п.а) дар давраи муқарраркунии озмоиш.

Дар асоси маълумоти миёнаи ҷадвал-диаграммаи муайянкунандаи тағйироти К.п.а.-ро дар гурӯҳи пурсидашудагон дар расми 1 нишон медиҳем.

Аз рӯи натиҷаҳое, ки дар расми 1 пешниҳод карда шудаанд, ду гурӯҳи хонандагон, ки нисбатан донишҳои яхела доранд дар як гурӯҳ муттаҳид намудем. Яке аз гурӯҳҳоро номи озмоишӣ (хонандагони литсей №1 ба номи «Исмоили Сомонӣ», муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ №7) дигараш назоратиро (хонандагони муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии № 6-ноҳияи Мӯминобод)

Расми 1. Аҳмияти К. п.а барои давраи муқарраркунии озмоиш

Иштирокчиёни озмоишро муайян намуда, мо дараҷаи таълимгирифтагии хонандагонро дар синфҳои назоратӣ ва озмоишӣ аз рӯи методикаи Е.А. Кучеренко [89] муайян намудем. Бо назардошти он ки муаллифи таҳқиқот аз рӯи талаботи яқум кор мекунад, мо аз формулаи зерин истифода намудем:

$$K_m = \frac{K_5 + 0,64K_4 + 0,36K_3}{N} \cdot 100 \%$$

K5-миқдори хонандагоне, ки дар чоряки 1 аз химия баҳои «5» доранд; K4-миқдори хонандагоне, ки баҳои ҷамъбастии «4» доранд; K3-миқдори хонандагоне, ки баҳои ҷамъбастии «3» доранд; N-миқдори умумии хонандагон дар гурӯҳ.

Маълумотҳои ҳосилшуда дар ҷадвали 3 дохил карда шудаанд.

Ҷадвали 3

Гурӯҳ	«5»	«4»	«3»	«2»	Миқдори хонандагон	Сифати дониш %	ДТХ
-------	-----	-----	-----	-----	--------------------	----------------	-----

					(МТМУ№ 6)		%
Назоратӣ	3	13	11	-	27	57	54
Озмоишӣ	2	12	12	-	26	51	53

Чадвали 3. Баҳои сифати дониш (СД) ва дараҷаи таълимгирифтагии хонандагон (ДТХ) дар давраи муқарраркунӣ (%).

Таҳлили маълумотҳои чадвали 1 нишон медиҳад, ки ҳангоми аҳамияти гуногуни сифати дониш дар гурӯҳҳои назоратӣ ва эксперименталӣ (57% ва 51% мутаносибан), сатҳи таълимгирифтагии хонандагон фарқи ночиз (54% ва 53%) аст.

Чунин натиҷа имкониятҳои якхелаи гурӯҳҳои назоратӣ ва озмоишӣ нишон дода, ба тозагии озмоиш моро бовар мекунонад.

Таҳқиқот, алоқаҳо дар давраи муқарраркунӣ дар гурӯҳҳои озмоишӣ ва назоратӣ аз рӯи ду методикаи дар боло қайд кардашуда гузаронида шуд: методикаи В.И. Андреев «Баҳои қобилияти алоқавӣ-роҳбарӣ» ва методикаи Ряховский «Сатҳи одамдӯстии шумо».

Натиҷаи тестгузаронӣ аз рӯи методикаи В.Ф. Ряховский барои муайян кардани одамдӯстиро дар ҳар як гурӯҳ муайян намоем. Методикаи адаптатсиониро барои таҳқиқоти худ мо шартан ба ҳафт намуди одамдӯстӣ ҷудо кардем, муаллиф ба се сатҳ ҷудо мекунад: паст (беалоқа, камодамдӯстӣ-пурсидашудагон), сатҳи муътадил ва сатҳи аз ҳад зиёди (хусусияти робитавии пурсидашудагон ранҷур, дилчасп нест).

Чадвали 4

№	Шакли гуруҳ	паст	Муътадил	бисёр баланд
1	Гурӯҳи назоратӣ	19 %	72 %	13 %
2	Гурӯҳи озмоишӣ	21 %	65 %	16 %

Дар ин доираи таваккалӣ (аз сарҳади поёнӣ ва болоии сатҳи муътадили одамдӯстӣ) 32 % хонандагони (19 % + 13 %) гурӯҳи назоратӣ ва 37 % (21 % + 16 %) хонандагони гурӯҳи таҷрибавӣ афтиданд.

Баҳои қобилияти алоқавӣ-роҳбарии шахсият аз рӯи нишондиҳандаи кутбӣ сифатҳои дукасоро (чуфтро) дар системаи нуҳхола дида баромадем: 9 хол-сатҳи баланд, 8 хол-сатҳи баланд, 7 хол-аз миёна хеле баланд, 6 хол-камтар аз миёна баландтар, 5 хол-сатҳи миёна, 4 хол- камтар аз миёна пасттар, 3 хол-паст.

Дар чадвали 3 нишон дода шудааст, ки дар гурӯҳи назоратӣ камтар зиёдтар чунин сифатҳо ба монанди дастурдихӣ, ҳукмравой, қобилияти гуфтугӯӣ (муошират) ва ба гурӯҳи озмоишӣ зиёдтар ғамхӯрӣ, ҳаҷвнигорӣ, ғамхорӣ, якдигарфаҳмӣ, эҳсосотӣ бештар хос мебошад. Умуман баҳои сифатҳои алоқавӣ-роҳбарӣ дар давраи муқарраркунӣ фарқияти калон дида намешавад.

Ба қобилияти худрушддихӣ ва худомӯзӣ (ҳамчун ошкоршавии «ман» аз нуктаи назари азхудкунии донишҳои химиявӣ) аз рӯи методикаи В.И. Андреев баҳо дода, мо муайян намудем, ки ин сифат дар давраи муқарраркунӣ сустрӯшд ёфтааст. Фақат 14 % хонандагони гурӯҳи озмоишӣ ва 22 % хонандагони гурӯҳи назоратӣ ба баҳои баландтар аз «сатҳи миёна» ҷойгир шуданд, 21 % пурсидашудагони ҳар як гурӯҳ аз сарҳади «сатҳи миёна» пасттар ҷой гирифтанд. Сатҳи паст зарурати аз тарафи хонандагон дарки «Ман» аз нуктаи назари раванди таҳсилоти умумӣ пеш меояд ва ба соҳаи истифодаи методҳои анъанавӣ ва ғайрианъанавии таълим ва тарбия дохил кардани тарафдорони педагогиро ба хонанда дар тамоми давраи таълим дорад.

Чадвали 5.

Сифатҳои чуфт	Шарҳдиҳии сифатҳо аз 1 то 9		
	1 қисмати чудо		2 қисмати чуфт
Кухнапарастӣ - Эвристикӣ	Назоратӣ	5	6
	Озмоишӣ	6	7
Монологӣ – Диалогӣ	Назоратӣ	6	7
	Озмоишӣ	5	6
Барқасдӣ – Хайрхоҳӣ	Назоратӣ	5	7
	Озмоишӣ	7	6
Пайравӣ – роҳбарӣ (пешсафӣ)	Назоратӣ	6	5
	Озмоишӣ	7	5
Эҳсосотӣ – Мулоҳизакорӣ	Назоратӣ	5	5
	Озмоишӣ	7	5
Ҳукмронӣ Демократӣ	Назоратӣ	7	8
	Озмоишӣ	6	7
Ҷиддият – Ҳаҷвнигорӣ	Назоратӣ	5	6
	Озмоишӣ	5	6
Бетарафӣ – Ғамхӯрӣ	Назоратӣ	6	6
	Озмоишӣ	6	7

Ҷадвали 5. Баҳо ба сифатҳои шахсии алоқавӣ роҳбарӣ дар гурӯҳҳои назоратӣ ва озмоишӣ дар давраи муқарраркунӣ.

Маълумотҳои давраи муқарраркунии таҷрибаи педагогӣ ва аз ҷиҳати назариявӣ асосноккунӣ, ки мо дар асоси таҳлили адабиёт иҷро намудем, имконият медиҳад, ки чунин хулоса барорем:

1. Натиҷаи таҷрибаи идорашаванда аз тарафи омӯзгорон истифодаи васеи методҳои таълим ва тарбияро ҳангоми омӯзиши фанни химия нишон дода бошад ҳам, лекин сатҳи ташаккулёбии малакаҳои ба системадарории маҷмӯи методҳо паст аст, қори системавӣ доир ба муайян кардан ва истифодаи маҳсулноки роҳҳои дар ҳамбастагӣ истифода намудани методҳои анъанавӣ ва ғайрианъанавии таълим ва тарбия дида намешавад.

2. Нишондоди пасти коэффисиенти азхудкунии таълимии хонандагон имконият медиҳад, дар бораи камбудии ташкили раванди таълими умумӣ аз фанни химия хулоса барорем.

3. Нишондодҳои, ки дар натиҷаи таҳлили методика ба даст оварда шуд, дар бораи сатҳи на он қадар баланди одамдӯстӣ (хулқ атвор) ва рушди қобилияти робитагии хонандагон шаҳодат медиҳанд.

4. Натиҷаҳои давраи муқарраркунии озмоишӣ дар бораи камбудии қори тарбиявӣ дар дарсҳо имконият медиҳад, ки дар давраи оянда оид ба таъсири ҳамдигарии методҳои анъанавӣ ва ғайрианъанавии таълим ва тарбия дар иҷрои вазифаҳои таълим дар раванди омӯзиши фанни химия сухан ронем.

Дар зербоби дуюм боби сеюм таҳқиқи ташаккулдиҳии дониш ва маҳорати хонандагон дар раванди озмоиши педагогӣ амалӣ карда шудааст.

Дар гурӯҳи назоратии омӯзиши фанни химия аз рӯи нақшаи мавзӯи анъанавӣ гузаронида шуд, ки мазмуни мавод бо интиҳоби методҳои таълими анъанавӣ мустаҳкам карда шуд (дар ҳар вақт истифодаи методҳои ғайрианъанавӣ) ва методҳои тарбия беихтиёр, мувофиқи вазият истифода карда шуданд.

Чунин роҳҳои ҳамбастагӣ методҳои таълим ва тарбия дар боби дуҷуми кори илмӣ дида баромада ва муштарак номида шудааст.

Аз се варианти дар ҳамбастагӣ истифода кардани методҳо (якдигарро истисноқкунӣ, якдигарро пуррақунӣ омезиш ба якдигар) хуб мешавад, ки дар ин ҷо варианти якдигарро пуррақунӣ истифода бурда шавад.

Дар гурӯҳи озмоишӣ ҳангоми таълими химия системаи чандирӣ ҳамбастагии методҳои таълим ва тарбияи анъанавӣ ва ғайрианъанавӣ истифода бурда шуд, ки дар фаъли дуҷуми кор пешниҳод карда шудааст. Ҳангоми банақшагирии методҳои тарбия дар дарсҳои химия диққати асосӣ ба он дода шуд, ки кор бо назардошти хусусиятҳои фардии синнусолӣ ҳар як хонанда ва коллективи синф мақсаднок ва бефосила бурда шавад. Дар як вақт бо методҳои таълими анъанавӣ ба таври доимӣ чунин методҳои ғайрианъанавӣ ба монанди методи ба чизе одат кардан (ба методи эмпатия таъя мекунад), методи дидани маъно, образ, аломатҳо, методи саволҳои эвристикӣ, методи таҳқиқоти эвристикӣ, методи сохтани мафҳум, қоида, назария, методи намуна ва ҳамоғиҳо, методи фарзия ва ғайраҳо истифода карда шаванд. Методҳои тезчанғолӣ ба ғайр аз мақсадҳои аввалин дарки объект, хеле хуб дар речаи иҷрои вазифаҳои тарбиявии дарсҳои химия ҳамроҳ мешаванд. Дар ин ҷо воситаи асосии ҳамбастагии методҳои таълим ва тарбиявии анъанавӣ ва ғайрианъанавӣ интиҳоби нақшавӣ ва омезиши якдигарии методҳо мебошад. Услуби асосии ҳамбастагии методҳои таълим ва тарбияи анъанавӣ ва ғайрианъанавӣ интиҳоби нақшавӣ, ки омезиши методҳоро дар назар дорад, мебошад. Ғайр аз ин дар асоси таҳлили фаъолият; таҳлили интиҳоби баъдирефлексии методҳои таълим ва тарбия дар дарсҳои химия гузаронида шуд. Ин барои ислоҳ намудани раванди таълиму тарбия барои самаранок иҷро намудани вазифаҳои таълимӣ (аз он ҷумла, тарбиявӣ) имконият дод.

Бояд қайд кард, ки дар вақти тартиб додани кори назоратӣ супоришҳо аз маҷмуаи Гара Н.Н. ва Зуева М.В. «Кори назоратӣ ва санҷиш аз химия» (синфи 10-11) истифода карда шуд.

Баъди коркарди математикӣ натиҷаи ҳамаи кори назоратӣ дар давраи ташаққулбӣ дар ҷадвали 6 оварда шудаанд.

Ҷадвали 6

Рақами назоратӣ	пурсиши	Аҳамияти К п.а.	
		Гурӯҳи назоратӣ	Гурӯҳи озмоишӣ
№ 1		0,52	0,58
№ 2		0,58	0,72
№ 3		0,52	0,78
№ 4		0,61	0,65
№ 5		0,67	0,86
Аҳамияти миёна		0,59	0,72

Натиҷаҳои миёнаи пурсиши гурӯҳи назоратӣ (дар давраи ташаққулбӣ-0,59, дар давраи муқаррарқунӣ - 0,53) ва гурӯҳи озмоишӣ дар давраи ташаққулбӣ-0,72, дар давраи муқаррарқунӣ-0,42), метавонем хулоса барорем, ки ҳангоми истифода бурдани системаи дар ҳамбастагӣ амалқунӣ методҳои таълим ва тарбияи анъанавӣ ва ғайрианъанавӣ барои ҳалли масъалаҳои таълимии курси химия, самаранокӣ таълимии хонандагонӣ гурӯҳи озмоишӣ хеле баландтар аст, нисбат ба истифодаи муносибати методи анъанавӣ. Ин хулосаро инчунин хеле баланд шудани сифати дониш (СД) ва дараҷаи таълимгирии хонандагонӣ (ДТХ) гурӯҳи озмоишӣ дар

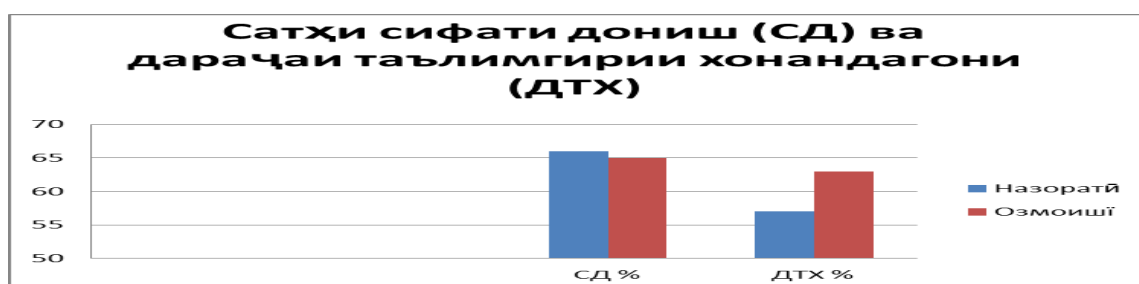
давраи ташаккулёбӣ тасдиқ менамоянд. Маълумотҳои озмоишӣ доир ба муайян кардани сифати дониш (СД) ва (ДТХ) дар чадвали 7 оварда шудаанд.

Баҳо додан ба сифати дониш (СД) ва дараҷаи таълимгирии хонандагони (ДТХ) гурӯҳҳои озмоишӣ ва назоратӣ дар давраи ташаккулёбӣ.

Чадвали 7

Гурӯҳҳо	«5»	«4»	«3»	«2»	Миқдори Хонандагон (N)	СД %	ДТХ %
Назоратӣ	2	13	7	-	23	66	57
Озмоишӣ	5	10	9	-	25	65	63

Сифати дониш дар гурӯҳи назоратӣ (СД) ба 9 % (давраи муқарраркунӣ -57, ташаккулёбӣ -66 %) афзудааст. Дар гурӯҳи озмоишӣ сифати дониш ба 16 % (давраи муқарраркунӣ 49 %, давраи ташаккулёбӣ -65 %) афзудааст. Дар ин ҷо дараҷаи таълимгирӣ дар гурӯҳи назоратӣ ба 3 % (57 % - 54 %), дар таҷрибавӣ таносубан ба 10 % (63 % - 53 %) афзудааст.

Расми 2. Сатҳи сифати дониш (СД) ва дараҷаи таълимгирии хонандагон (ДТХ)

Барои дурустии маълумотҳо мо барои гурӯҳи назоратӣ ва озмоишӣ коэффисиенти муваффақиятнокии таълим v аз рӯи формула зерин ҳисоб намудем: $Y = K_2 / K_1$ дар ин ҷо K_2 – коэффисиенти пуррагӣ дар охири озмоиш, K_1 – коэффисиенти иҷрои амалиёти пуррагӣ дар аввали озмоиш. Дар ҳолати мо

$$Y_n = 0,59 : 0,54 = 1,092$$

$$Y_o = 0,72 : 0,49 = 1,469$$

Меъёре, ки аз рӯи он метавонем, дар бораи муваффақиятнокии таълими химия сухан ронем [90], аз ин ҷо, муваффақиятнокии амали якҷояи методҳо, коэффисиенти муваффақиятнокии интиҳоб карда шуд, ки аз рӯи формулаи зерин муайян карда мешавад:

$$K = \frac{Y_o}{Y_n}$$

дар ин ҷо Y_o - коэффисиенти муваффақиятнокии дар синфҳои озмоишӣ; Y_n - коэффисиенти муваффақиятнокии таълим дар синфҳои назоратӣ.

Аз рӯи формула ҳисоб менамоем.

$$K = 1,36 : 1,09 = 1,247$$

Коэффисиенти муваффақиятнокии аз як баланд аст, ки дар асоси он метавонем, дар бораи он метавонем дар бораи самаранокии (натичанокии) методикаи интиҳоб намуда сухан ронем.

Нишондоди миёна K п.а. дар гурӯҳи озмоишӣ то аввали таҷриба (0,49) ва баъди ба охир расидани таҷриба

(0,72) муайян намуда, нишондоди миёнаи дониш ва маҳоратро аз химия ҳисоб мекунем:

$$D_o (K \text{ п.а. }) = 0,72 - 0,49 = 0,23$$

$$D_n (\text{К п.а.}) = 0,59 - 0,53 = 0,6$$

До ва Дн-фарқияти онҳо баланд шудани донишро аз химия мутаносибан дар гурӯҳҳои назоратӣ ва озмоишӣ нишон медиҳад.

Муқоисаи муваффақиятнокии омили озмоиш $D (\text{К.п.а}) = D_0 - D_n = 0,23 - 0,05 = 0,18$ ($D (\text{К п.а.}) - 0$), инчунин муваффақиятнокии таҷрибаро тасдиқ мекунад. Аз рӯйи чунин нақша муваффақиятнокии омили озмоиширо аз рӯйи ДХО муқоиса мекунем.

$$D_0 (\text{ДХТ}) = 0,63 - 0,52 = 0,11; D_n (\text{ДХТ}) = 0,58 - 0,55 = 0,03;$$

$$D (\text{ДХТ}) = 0,11 - 0,03 = 0,08 .$$

Барои аниқ намудани дурустии фарқияти натиҷаҳои таҳқиқот мо дурустии фарқияти нишондодҳоро аз рӯйи муқоисаи А.А. Киверялга (аз рӯйи К п.а.) муайян намудем. Фарқияти фоизи адади аз рӯйи формулаҳои зерин ҳисоб карда мешавад:

$$D = P_1 - P_2;$$

Ҳатогии миёнаи фоизи адади аз рӯйи формулаи ($T_d \%$)

$$T_d \% = Y \frac{P_1 q_1}{n_1} - \frac{P_2 q_2}{n_2}$$

муайян карда мешавад. Дар ин ҷо P_1 ва P_2 - натиҷаи К п.а. бо фоиз (%); q_1 ва q_2 мутаносибан $100 - P_1$ ва $100 - P_2$; n_1 ва n_2 - миқдори хонандагон.

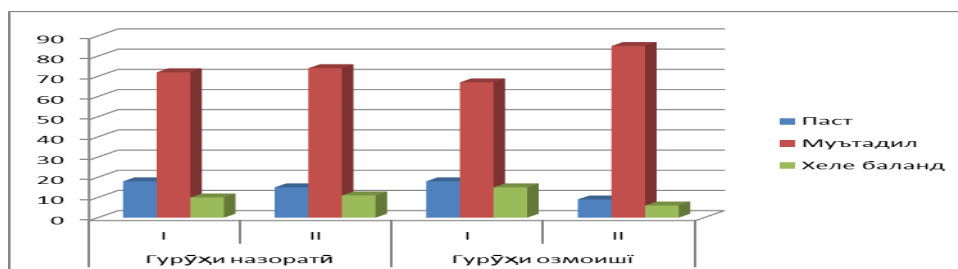
Дар баробари иҷрои вазифаҳои таълимӣ, ҳангоми таълими химия дар рафти озмоиши педагогӣ дар дарсҳои корҳои тарбиявӣ низ бурда шуданд, ки барои натиҷанок ҳал намудани вазифаҳои таълимии химия ёрӣ расониданд. Системаи истифодаи дар ҳамбастагӣ намудани методҳои таълим ва тарбия бо чунин воситаҳо ба амал бароварда шуданд:

- истифодаи имкониятҳои дарс ва кори мустақилонаи хонандагон;
- дар нақшаҳои мавзӯӣ ва дарсӣ дохил намудани маҷмӯи методҳои анъанавӣ ва ғайрианъанавии тарбия;
- ташкил кардани муҳити махсус барои худомӯзӣ, худамалисозӣ, худтарбияи хонандагон.

Ҷадвали 8. Тағйироти сатҳи одамдӯстӣ дар давраи муқарраркунӣ (I) ва ташаккулёбӣ (II) бо %.

Ҷадвали 8

Сатҳи одамдӯстӣ	Гурӯҳи назоратӣ		Гурӯҳи озмоишӣ	
	I	II	I	II
Паст	18	15	18	9
Муътадил	72	74	67	85
Хеле баланд	10	11	15	6

Муқоисаи сатҳи одамдӯстӣ дар давраи муқарраркунӣ ва хотимавии (охирини) таҷриба ошкор карда шуд, ки фоизи хонандагоне, ки дар доираи хавфанд (дар ин ҷо аҳамият «паст» ва «бисёр баланд» ҳамчун карда мешаванд) дар гурӯҳи назоратӣ қариб тағйир наёфтааст (28% - I давра, 26% - II давра). Лекин дар гурӯҳи

озмоишӣ тағйироти зиёд ба вучуд омадааст-18% фоизи хонандагон (33% - I давра, 15% – II давра), ки аз доираи хавф дар сатҳи муътадили муносибат дур аст. Ин баровардани хулоса, ки кори даровардани ислоҳот дар сатҳи одамдустӣ, ки дар давраи муқарраркунӣ гузаронида шуд, натиҷаҳои мусбӣ доданд.

Таҳлили ҳамаи маълумотҳои пешниҳоднамуда, тасдиқ мекунад, ки меъёрҳои баҳодихӣ ба натиҷаҳои таҷриба, ки интиҳоб карда шудаанд, амалан барои ҳамаи нишондодҳо истифодашаванда мебошанд. Ин ҳама ба мо имконият дод, ки дар қисми охирин кори таҳқиқотӣ чунин хулоса барорем:

ХУЛОСАҲО

1. Натиҷаҳои асосии илмӣ десертатсия

Чамъбасти озмоиши гузаронидашуда аҳамияти амалии таҳқиқотро нишон медиҳад. Дар асоси таҳлили адабиёти фалсафӣ, психологӣ, педагогӣ, методии химия дараҷаи коркарди мавзӯи таҳқиқот дар методикаи таълими химия шавқ нисбат ба ин проблема, чӣ аз тарафи олимон ва чӣ аз тарафи омӯзгорони фанни химия муайян карда шуд.

Дар натиҷаи таҳқиқоти гузаронидашуда барои иҷрои вазифаҳои гузошташуда чунин пешниҳод карда мешавад:

1. Имкониятҳои истифодаи методҳои анъанавӣ ва ғайрианъанавии таълим ва тарбия дар раванди таълиму тарбия, методҳои анъанавӣ ва ғайрианъанавии тарбия дар таълими химия ва методикаи таълими химия пурра дида баромада нашудааст ва таҳқиқи фаъолро талаб дорад.

2. Масъалаи дар ҳамбастагӣ истифода намудани методҳои анъанавӣ ва ғайрианъанавии тарбия дар таълими фанни химия диққати умумии таҳқиқотчиён, методистонро ба худ ҷалб намудааст ва умед аст, ки ҳалли худро меёбад.

3. Системаи муваффақиятноки истифодаи дар ҳамбастагӣ намудани методҳои анъанавӣ ва ғайрианъанавии тарбия ҳангоми омӯзиши химия дар доираи мавҷудаи раванди таълими химия дохил кардан ва бо шарофати истифодаи муносибати методии ғайрианъанавӣ, ки ба алоқаи зичи методҳо, интиҳоби дурусти онҳо ҳангоми банақашгирӣ асос ёфтаанд, истифодаи онҳо дар амалияи таълими химия мушкилии зиёдро пеш намеорад.

4. Муваффақиятнокии системаи дар ҳамбастагӣ амалкунии методҳои анъанавӣ ва ғайрианъанавии таълим ва тарбия дар омӯзиши химия аз рӯи ҳама меъёрҳои интиҳоб кардашуда тасдиқ карда шуд. Чандирӣ ва вариантҳои система имкониятҳои дар ҳолатҳои гуногун истифода намудан, аз рӯи нақшаҳои гуногуни таълимӣ ва тарбиявӣ истифода кардани онҳоро дар таълими химия муайян менамояд.

5. Дар асоси таҳлили нуқтаи назари муаллифони гуногун, ки дар рафти омӯзиши адабиёти илмӣ муайян карда шуд, асосҳои назариявии проблема дар маҷмӯъ истифода намудани методҳои таълим ва тарбия дар методикаи таълими химия барои муайян намудани иҷрои вазифаҳои таълимӣ, ки концепсияи ҳозираи таълим ва талаботи раванди рушди ҷамъият мегузорад, кушода шуд.

6. Системаи истифодаи методҳои таълим ва тарбияи анъанавӣ ва ғайрианъанавӣ, ки ба самаранок иҷро намудани вазифаҳои дидактикӣ ҳангоми таълими химия тавачҷуҳ доранд, пешниҳод ва асоснок карда шуданд. Зарурати мустаҳкам намудани ҷанбаҳои тарбиявии дарсҳои химия ва ба рушди шахсият равона кардаи онҳо пеш омадааст.

7. Муайян намудани моҳияти методҳои таълим ва тарбияи анъанавӣ ва ғайрианъанавӣ, дар амалия татбиқи намудани системаи дар ҳамбастагӣ истифода намудани методҳо нишон дод, ки роҳи муваффақиятнокӣ ҳамкорӣ ин омезиши онҳо дар асоси интиҳоб ва ба нақшагирӣ мебошад. Босифат иҷро намудани вазифаҳои таълимӣ дар раванди таълими химия бо роҳи дар интиҳоби методҳо риоя намудани чунин шароитҳо муяссар мегардад:

-мақсаднокии фаъолияти якҷояи омӯзгори химия ва хонанда;

-интиҳоби методҳо дар асоси хосиятҳои хоси синнусолиҳои хонандагон;

-мувофиқати методҳои интиҳоб карда шуда ба имкониятҳои фардӣ, сатҳи рушди эҷодию методии омӯзгори химия.

8. Ташкили системаи якҷоя амал кардани методҳои таълим ва тарбияи анъанавӣ ва ғайрианъанавӣ дар раванди таълими химия аз рӯйи якҷанд ҳолати стратегӣ муайян карда мешавад:

-донистан ва азхудкунии озоди методҳои таълим ва тарбияи анъанавӣ ва ғайрианъанавӣ;

-маҳорати истифодаи имкониятҳои методҳои таълим ва тарбия дар раванди таълими химия;

-интиҳоби гуногун мувофиқаткунандаи методҳои таълим ва тарбия вобаста аз хусусияти хоси вазифаҳои таълимие, ки дар дарси химия гузошта шудаанд;

-банақшагирӣ ва системанокии чунин интиҳоби шароит, ки муваффақиятнокии омезиши методҳои интиҳобкардашударо таъмин менамоянд.

9. Муваффақиятнокии системаи дар ҳамбастагӣ амалкунии методҳои анъанавӣ ва ғайрианъанавии таълим ва тарбия дар омӯзиши химия аз рӯйи ҳама меъёрҳои интиҳобкардашуда тасдиқ карда шуд. Чандирӣ ва вариантнокии системаи имкониятҳои дар ҳолатҳои гуногун истифода намудан, аз рӯйи нақшаҳои гуногуни таълимӣ ва тарбиявӣ истифода кардани онҳоро дар таълими химия муайян менамояд.

2. Таъсири оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо

1. Имкониятҳои истифодаи методҳои анъанавӣ ва ғайрианъанавии таълим ва тарбия дар раванди таълиму тарбия, методҳои анъанавӣ ва ғайрианъанавии тарбия дар таълими химия ва методикаи таълими химия пурра дида баромада нашудааст ва таҳқиқи фаълро талаб дорад.

2. Системаи муваффақиятнокӣ истифодаи дар ҳамбастагӣ намудани методҳои анъанавӣ ва ғайрианъанавии тарбия ҳангоми омӯзиши химия дар доираи мавҷудаи раванди таълими химия дохил кардан ва бо шарофати истифодаи муносибати методии ғайрианъанавӣ, ки ба алоқаи зичи методҳо, интиҳоби дурусти онҳо ҳангоми банақшагирӣ асос ёфтаанд, истифодаи онҳо дар амалияи таълими химия мушкилии зиёдро пеш намеорад.

3. Таҳлили нуқтаи назари муаллифони гуногун, асосҳои назариявии проблема дар маҷмӯъ истифода намудани методҳои таълим ва тарбия дар методикаи таълими химия, барои иҷрои вазифаҳои таълимӣ, ки консепсияи ҳозираи таълим мегузорад, истифода бурдан мумкин аст.

4. Меъёрҳои пешниҳод шударо ба сифати баҳодихӣ барои муайян кардани методҳои таълим ва тарбияи анъанавӣ ва ғайрианъанавӣ истифода кардан мувофиқи мақсад аст. Интиҳоби онҳоро бояд ба ихтиёри муаллими химия гузорем, то ин ки ҳудуд шахсан бо назардошти шароити корӣ интиҳоб намояд.

5. Системаи истифодаи методҳои таълим ва тарбияи анъанавӣ ва ғайрианъанавиро ба самаранок иҷро намудани вазифаҳои дидактикӣ ҳангоми

таълими химия равона кардан лозим аст. Зарурати боз ҳам беҳтар кардан, мустаҳкам намудани ҷанбаҳои тарбиявии дарсҳои химия, ба рушди шахсият равона кардани онҳо пеш омадааст.

6. Муайян намудани моҳияти методҳои таълим ва тарбияи анъанавӣ ва ғайрианъанавӣ, дар амалия татбиқ намудани системаи дар ҳамбастагӣ истифода намудани методҳо нишон дод, ки роҳи муваффақиятноки ҳамкорӣ ин ҳамбастагии онҳо мебошад. Аз ин ҷо истифодаи он дар раванди таълими химия айнӣ муддаост.

7. Босифат иҷро намудани вазифаҳои таълимӣ бо роҳи интихоби чунин методҳо муяссар мегардад:

- мақсаднокии фаъолияти якҷояи омӯзгори химия ва хонанда;
- интихоби методҳо дар асоси хосиятҳои хоси синнусолии хонандагон;
- мувофиқати методҳои интихоб карда шуда ба имкониятҳои фардӣ, сатҳи рушди эҷодию методии омӯзгори химия.

8. Бояд дар назар дошт, ки ҳолати системаи ҳамбастагии методҳои таълим ва тарбияи анъанавӣ ва тарбияи анъанавӣ ва ғайрианъанавӣ дар раванди таълими химия аз рӯйи якҷанд ҳолати стратегӣ муайян кардан мумкин аст:

- донистан ва азхудкунии озоди методҳои таълим ва тарбияи анъанавӣ ва ғайрианъанавӣ;
- маҳорати истифодаи имкониятҳои методҳои таълим ва имкониятҳои таълими методҳои тарбия дар раванди таълими химия;
- интихоби гуногун мувофиқаткунандаи методҳои таълим ва тарбия вобаста аз хусусияти хоси вазифаҳои таълимие, ки дар дарси химия гузошта шудаанд;
- банақшагирӣ ва системанокии чунин интихоби шароит, ки муваффақиятнокии омезиши методҳои интихобкардашударо таъмин менамоянд.

9. Муайян карда шуд, ки меъёрҳои ба сифати баҳодихӣ барои муайян кардани методҳои таълим ва тарбияи анъанавӣ ва ғайрианъанавии ғайридоимӣ, омилҳои миқдорӣ ва фаъолиятнокӣ дида баромада мешавад мувофиқи мақсад аст, агар ба ихтиёри муаллими химия гузорем, то ин ки ҳудуд шахсан бо назардошти шароити корӣ интихоб намояд.

Дар натиҷаи таҳқиқот асоснокии роҳҳои ҳалли проблема пешниҳод карда шудааст. Аз ин ҷо метавонем ҳисоб кунем, ки таҳқиқот самаранок ба охир расонида шуд.

ФЕҲРИСТИ ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРЁФТИ ДАРАЧАИ ИЛМӢ

а) Мақолаҳое, ки дар нашрияҳои тақризишавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷоп шудаанд:

[1-М]. Уроқов М.Д. Асосҳои назариявии истифодаи методҳои таълим ва тарбияи анъанавӣ ва ғайрианъанавӣ дар ҷараёни методикаи таълими фанни химия [матн] Холназаров С. Уроқов М.Д. // Маҷаллаи илмии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон –маркази таъбу нашри, баргардон ва тарҷума 2018. – 2019/№7 - С.267-270. ISSN 2074-1847

[2-М]. Уроқов М.Д. Истифодаи имкониятҳои дидактикии методҳои анъанавӣ ва ғайрианъанавӣ тарбия дар таълими фанни химия [матн] Уроқов М.Д.// Маҷаллаи илмии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон –маркази таъбу нашри, баргардон ва тарҷума 2019. – 2019/№8 - С.263-266. ISSN 2074-1847

[3-М]. Уроқов М.Д. Таъсири тарбиявии методҳои анъанавӣ ва ғайрианъанавӣ ба фаългардонии хонандагон дар ҷараёни таълими химия [матн] Уроқов М.Д. Холназаров С// Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав – Бохтар 2019. -1/2(62) ISSN 2665-5554

[4-М]. Уроқов М.Д. Сайфуддинов Ф. Омезиши методҳои анъанавӣ ва ғайрианъанавӣ ҳангоми ҳалли вазифаҳои таълим ва тарбиявӣ дар раванди таълими химия [матн] // Уроқов М.Д Сайфуддинов Ф // Маҷаллаи илмии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон –маркази таъбу нашри, баргардон ва тарҷума 2018. – 2019/№10 - С.282-284. ISSN 2074-1847:

[5-М]. Уроқов М.Д. Ҳолоти праблемаи таёрии таълими пешазназариявӣ дар назария ва амалияи таълим [матн] Холназаров С. Холназарова Ш.С. Уроқов М.Д. // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав –Бохтар 2020.-1/2(74) ISSN 2663-5534

в) Мақолаҳое, ки дар дигар нашрияҳо ба таъбу расонидаанд:

[6-М]. Уроқов М.Д. Методҳои фаългардонии таълими химия: таҷриба ва машғулият [Матн] /Уроқов М.Д. Бобоев Б.Ҷ. маҷмӯаи мақолаҳои конференсияи Ҷумҳуриявии илмию назариявӣ дар мавзӯи «Мушкилотҳои кимёи муосир аз нигоҳи ҳифзи табиат ва татбиқи навгониҳои илмию истехсолӣ» Душанбе «ЭГ-граф» 2019. –С.149-157

[7-М]. Уроқов М.Д. Таҳқиқ ва истифодаи методҳои таълим дар раванди таълими химия [Матн] /Уроқов М.Д. маводи (фишурдаи) конференсияи илмӣ-назариявии ҳайати профессорону омӯзгорон ва донишҷуён оид ба натиҷагирии корҳои илмӣ-таҳқиқоти дар соли 2020. Кулоб.-317-319

[8-М]. Уроқов М.Д. Таҷриба ва гузаронидани машғулиятҳо дар таълими фанни химия [Матн] / Уроқов М.Д. Ҳисайнов Ҳ. Маводи конференсияи илмӣ-назариявии умумидонишгоҳӣ миёни магистрантон ва докторантони PhD дар мавзӯи Уроқов М.Д «Пешвои миллат интиҳоб ва ифтихори тоҷикон» Кулоб.-2020с. 182-186с

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ НАУКИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН
КУЛЯБСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ АБУАБДУЛЛО
РУДАКИ**

На правах рукописи

ТДУ (УДК) 373:54
ТКБ (ББК) 74+24.74.265-7
У-68

УРОКОВ МИРЗОМУРОД ДАВЛАТМУРОДОВИЧ

Методические основы взаимосвязанности методов обучения и воспитания в выполнении учебных задач по химии (по материалам средних общеобразовательных учреждений)

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02-теория и методика обучения и воспитания (химия)

ДУШАНБЕ -2021

Диссертация выполнена на кафедре химии и методики её преподавания Кулябского государственного университета имени Абуабдулло Рудаки

Научный руководитель:	Холназаров Санг доктор педагогических наук, профессор кафедры методики обучения естественным наукам Бохтарского государственного университета имени Носира Хусрава
Официальные оппоненты:	Алимов С. - кандидат педагогических наук по специальности 13.00. 01. (педагогика), доцент кафедры методики обучения химии Рацабов У. - доктор химических наук, специальность 02.00.04 - физическая химия, заведующий кафедрой фармацевтической химии и токсикологии ТГМУ им. Абуали ибн Сино
Ведущая организация:	Худжандский государственный университет имени академика Бободжона Гафурова

Защита диссертации состоится «_____» 2021г., в _____ часов на заседании Диссертационного Совета 6Д. ВАК 44 при Таджикском государственном педагогическом университете имени С.Айни по защите диссертаций на соискание учёной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02-теория и методика обучения и воспитания (химия) по адресу 734003 г. Душанбе, проспект Рудаки -121.

С диссертацией можно ознакомиться в научной библиотеке Таджикского государственного педагогического университета имени С.Айни и на сайте tgpu. tj.

Автореферат размещён на официальном сайте ВАК при Президенте Республики Таджикистан и на сайте Таджикского государственного педагогического университета имени С.Айни [http; ||vak|tj](http://vak|tj).

Автореферат разослан «_____» _____ 2021 года.

Учёный секретарь диссертационного совета,
кандидат химических наук,

доцент Гулов Т.Ё.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность и необходимость проведения исследования по теме диссертации. Концепция национальной школы в связи с требованиями времени и развития науки и техники внесла серьёзные изменения в систему обучения. Изменение обучения требует не только пересмотра содержания, но и обновления целей, использования новых отношений, методов, технологий.

Актуальность и необходимость обращения к этой теме подтверждается нормативно - правовыми материалами законов Республики Таджикистан «Об образовании», «О высшем профессиональном послевузовском образовании» Концепцией воспитания, Концепцией национальной школы, Концепцией развития профессионального образования в Республике Таджикистан и необходимостью развития естественных наук.

Согласно стратегическому плану развития Республики Таджикистан, сфера образования считается одним из приоритетных направлений в политике государства, поэтому государством принимаются необходимые меры по созданию национального многоступенчатого образования, для вхождения в единое образовательное пространство и обеспечение нужд человека и требований личности к качественному, непрерывному образованию.

Также подчёркивается необходимость в изменении методов и технологий обучения, которые формируют навыков ответственности, правильного выбора возможностей, анализа информации, мотивирует учащихся в выполнении самостоятельных работ.

Деятельность учителей - предметников в какой-то мере направлена только на повышение уровня знаний учащихся, что становится причиной возникновения проблем в работе с учащимися, имеющих воспитательный характер. В этом случае актуально использование активных методов обучения и воспитания на уроках.

Содержание предметов, в том числе химии долгое время оставалось без изменений и в некоторых случаях не отвечало требованию стандартов обучения. В период восприятия содержания предмета разрабатываются методы обучения. Это присуще и методике преподавания химии. Изменение содержания волей-неволей приводит к возникновению нетрадиционных методов обучения. Учителя всегда имеют возможность самостоятельно выбрать тот или иной метод обучения и воспитания. Задача методики обучения химии в новом периоде заключается в анализе исторического наследия методов, базового учебного плана на основании требований общества к обучению и воспитанию учащихся, введение интерактивных методов обучения в новую действующую систему образования, обеспечивающую успешность процесса обучения и воспитания.

Анализ работы средних общеобразовательных школ подтверждает обострения проблемы снижения качества обучения и воспитания учащихся. Учителя не всегда используют содержание научных знаний с целью воспитания, сталкиваются с трудностями в выборе методов обучения и воспитания, дают предпочтение традиционным методам обучения и воспитания. Процесс обучения и воспитания, рекомендуемый единения обучения и воспитания, не даёт положительные результаты. Возникает необходимость в активном поиске путей выхода из создавшейся ситуации. Один из таких путей – пересмотр отношения к методам обучения и воспитания.

Степень изученности научной проблемы и теоретико-методологические основы исследования. В методической литературе по химии учёные-методисты В.И. Таркунов, О.С.Зубайдов, Д.М.Кирюшкин, Н.Е.Кузнецова, М.С. Пак, В.С.Полосин, М.Нумонов, С.Холназаров, Г.М. Чернобелская и другие уделяют большое внимание проблеме методов обучения. Эта проблема подвергнута глубокому научному анализу А.А.Макарени, У.Зубайдовым, С.Холназаровым, Г.М.Чернобелской и другими. Методы обучения и воспитания отдельно рассмотрены в учебниках и методических пособиях по методике обучения химии.

Методы обучения и воспитания, их выбор во многих случаях определяется в рамках системы конкретных общественно - исторических отношений.

Анализ научно-методической литературы показал, что в методике обучения химии мы можем выделить несколько путей научного исследования по проблеме методов: Общая методика обучения химии (В.В. Грузеев, Р.А. Жидков, Л.В. Комячини, С.Г. Бандаев, У. Зубайдов, С. Холназаров, А.Б. Фляднин, Н.Н. Чайченко), методика преподавания конкретных тем и задач (Л.А. Коробейникова, Л.М. Кузнецова), использование конкретных методов или группы методов обучения при обучении химии (С.С. Епифанова, А.Т. Звездин, О.К. Куимова, Л.Т. Мелехова, А.К. Хамитова, В.М. Шабардин).

При планировании урока практически все учителя химии уделяют внимание содержанию, только небольшая часть из них указывают на методы обучения. Почти все учителя не вводят в план урока использование конкретных методов воспитания. Методы воспитания используются учителями на уроках без взаимосвязи с конкретными целями урока, что подтверждается нашими наблюдениями и исследованиями учёных.

к сожалению, мало внимания уделяется проблеме взаимосвязанного использования различных методов обучения и воспитания в процессе преподавания химии и методов их осуществления в исследованиях учёных и в методической литературе. Возникла объективная необходимость в обучении компетентности, использовании взаимосвязанных методов обучения и воспитания, системном использовании этих методов для решения учебно-воспитательных задач при обучении химии в общеобразовательных учреждениях. Указанные случаи стали причинами выбора темы исследования «Методические основы взаимосвязанных методов обучения и воспитания в решении учебных задач по химии».

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Цель исследования: поиск сравнительно успешных методов решения учебно - воспитательных задач по химии.

Объект исследования: смешение основ интеграции традиционных и нетрадиционных методов обучения и воспитания в выполнении задач обучения химии. **Тема исследования:** методические основы взаимосвязанных традиционных и нетрадиционных методов обучения и воспитания при решении учебных задач по химии.

Проблемы исследования

1. Изучение теоретических вопросов методов обучения химии, определение специфических особенностей, дающих сведения о точке зрения автора в области методики преподавания химии.

2. Определение возможностей использования традиционных и нетрадиционных методов обучения и воспитания в процессе обучения химии, использование взаимосвязанных методов при решении учебных задач.
3. Разработка системы интеграции традиционных и нетрадиционных методов обучения и воспитания в процессе обучения химии, направленная на развитие учащихся.
4. Проверка успешности разработанной системы на практике современных средних общеобразовательных учреждений на примере обучения химии.

Методы исследования

-теоретические методы: анализ философской, психологической, педагогической и методической литературы по исследуемой теме; анализ нормативных документов; сравнительный анализ педагогических концепций в области методики обучения химии;

-эмпирические методы: наблюдение, заполнение анкет, моделирование, тестирование учителей и учащихся;

-методы качественного и количественного анализа педагогического эксперимента, статистическая обработка.

Область исследования диссертации соответствует содержанию следующих пунктов паспорта специальности 13.00.02 «Теория и методика обучения и воспитания (химия)»:

- пункт 4. Сравнительное исследование теории и методики обучения химии в различных педагогических системах;

- пункт 5. Оценивание профессиональной компетентности учителя химии;

- пункт 7. Разработка содержания обучения химии;

- пункт 15. Анализ эффективного осуществления учебных программ различного уровня и содержания.

-пункт 18. Методы, средства, формы и технологии обучения, воспитания и самообразования;

-пункт 19. История формирования, анализ эффективности, классификация, оптимизация, разработка, практическая реализация методов и технологий обучения, воспитания и самообразования по химии;

- пункт 33. Теория и методика дополнительного обучения;

- пункт 36. Подготовка учителей-предметников и работа в системе дополнительного обучения химии.

Этапы исследования. Сбор материала, изучение и анализ литературы по теме и объекту исследования, публикация научных статей классифицированы на три этапа:

-на первом этапе (2013-2014 гг.) изучены основные теоретические взгляды об использовании методов воспитания при обучении химии. Собраны эмпирические сведения по теме, анализировано состояние проблемы в средних общеобразовательных учреждениях. Анализ успешного взаимовлияния различных методов сопровождается результативными предупреждениями;

-на втором этапе (2015-2016 гг.) осуществлена разработка и организация системы взаимодействия традиционных и нетрадиционных методов обучения и воспитания в процессе общего обучения химии, реализованы на практике отдельные случаи концепций, разработаны интегрированные методы, проведена апробация их размещения, определён уровень успешности преподавания химии и уровень коммуникативной компетентности учащихся в начале эксперимента;

- на третьем этапе (2017-2020 гг.) проведено опытно - экспериментальное исследование по систематизации и обобщению полученных сведений, а также проверена результативность различных традиционных и нетрадиционных методов во взаимосвязи в процессе преподавания химии.

Основная информационная и экспериментальная база исследования: Средние общеобразовательные учреждения №№ 6,7 Муминабадского района и лицей № 1 имени Исмоила Сомони г.Куляба.

Достоверность результатов диссертации. Результаты исследования, использование комплекса методов, соответствующих объекту, цели и задачам исследования, логичность изучения вопросов взаимосвязанности традиционных и нетрадиционных методов обучения в процессе обучения и воспитания по химии, многократная проверка и сравнение полученных сведений в результате эксперимента подтверждаются дополнительными педагогическими наблюдениями, экспертной оценкой.

Научная новизна диссертационного исследования:

- рассмотрены и уточнены понятия «традиционные» и «нетрадиционные» методы обучения и воспитания;
- определена возможность в использовании методов воспитания и использование методов обучения химии в процессе воспитания на уроках химии;
- определён уровень соответствия конкретным условиям обучения химии, использованы во взаимосвязи традиционных и нетрадиционных методов обучения и воспитания.

Теоретическая значимость исследования:

- разработана педагогическая система использования традиционных и нетрадиционных методов обучения и воспитания во взаимосвязи при обучении химии, направленная на решение проблем, связанных с развитием учащихся;
- определены и обоснованы эффективные методы взаимосвязанного использования традиционных и нетрадиционных методов обучения и воспитания, значение комплексного использования этих методов при решении учебных задач курса химии;
- доказано, что возникает необходимость использования во взаимосвязи традиционных и нетрадиционных методов обучения и воспитания на уроках химии, учёта субъективной точки зрения учителя химии при выборе методов.

Практическая значимость исследования:

- в определении и проверки системы взаимосвязанных традиционных и нетрадиционных методов обучения и воспитания, направленных на осуществление учебных и воспитательных задач в процессе обучения химии;
- в выборе оптимальных традиционных и нетрадиционных методов обучения воспитания в средних общеобразовательных учреждениях;
- в разработке методических рекомендаций для учителей химии по использованию системы взаимосвязанных традиционных и нетрадиционных методов обучения и воспитания, представленных к защите.

Основные положения диссертации, выносимые на защиту:

1. Содержание сравнительного анализа традиционных и нетрадиционных методов обучения химии по следующим фактам: количество деятельности, успешность, результативность.
2. Система взаимосвязанности традиционных и нетрадиционных методов обучения и воспитания, направленных на решение сравнительно эффективности

дидактических задач курса химии и на различные комплексные методы. Свободное размещение, плановый пострефлексивный выбор методов на основании взаимодействия, взаимоисключения и т.д.

3. Предложения о необходимости в обновлении проблемы комплексного использования традиционных и нетрадиционных методов обучения и воспитания в методике преподавания химии для решения новых учебных (дидактических) задач.

4. Условия эффективности во взаимосвязанном использовании методов обучения и воспитания в процессе обучения химии.

Личный вклад соискателя подтверждается условиями индивидуально - творческого отношения, методологической системой, контролем, наблюдением, сравнением сведений, полученных в контрольных и экспериментальных классах, непосредственным участием в опыте экспериментальной работы в качестве руководителя группы учителей.

Апробация диссертации и информация об использовании её результатов. Методика и основные результаты исследования рассмотрены и обсуждены в процессе обучения химии в средних общеобразовательных учреждениях г.Куляба и Муминабадского района Хатлонской области, на кафедре химии и биологии Кулябского государственного университета имени Абуабдулло Рудаки. Определённая часть исследования в качестве статей опубликованы в научно - методических журналах, материалах конференций.

Публикация результатов диссертации. Результаты исследования отражены в 4 научных статьях автора, опубликованных в научных журналах, рецензируемых ВАК-ом при Президенте Республики Таджикистан и ВАК-ом Министерства образования и науки Российской Федерации.

Структура и объём диссертации. Диссертация состоит из введения, трёх глав, списка использованной литературы. Общий объём диссертации состоит из 157 страниц компьютерного текста, включает 16 таблиц и 10 рисунка.

Основное содержание диссертации

В начале диссертации приводится текст введения, в котором описаны актуальность и необходимость проведения исследования по теме диссертации, степень изученности научной проблемы и теоретико – методологические основы исследования, затем приводится основное содержание диссертации, посвященное цели, объекту, предмету, задачам, гипотезе и основным положениям, выносимым на защиту, методологическим основам и методам, этапам исследовательской работы, научной новизне, теоретической и практической значимости, достоверности и обоснованности работы.

Первая глава называется «Исторические и теоретические методы обучения и воспитания в процессе обучения химии» и состоит из трёх параграфов.

В первом параграфе проанализированы теоретические и методологические основы каждого традиционного и нетрадиционного учебного и воспитательного метода в философской, педагогической и психологической литературе. Основной целью этого параграфа является восприятие точек зрения исследователей. Здесь даётся информация о каждом традиционно и нетрадиционном учебном методе, определяются виды и задачи таких методов обучения. При рассмотрении различных подходов к классификациям методов определили комплекс специфических особенностей, где соотносятся традиционные и нетрадиционные методы обучения.

проблема выбора метода связана с причиной. Система классификации помогает в выборе метода.

1. Комплекс методов, которые формируют сознательность учащихся.
2. Комплекс методов, организующих деятельность, формирующих опыт поведения в обществе.
3. Комплекс методов, стимулирующих поведение в работе.

К трём первым методам относят комплекс методов, формирующих сознание учащихся. Синонимичен им метод убеждения. Они серьёзным образом направлены на улучшение сознания учащихся, включает в себя формирования знания о нравственных, началах, о трудовом сознании учеников, формирования каждого представления, понятия, отношения, ценности, точек взгляда, обобщения. В этом плане анализируется опыт учеников, изменяются общественные ценности, нормы, индивидуальные показания. Основным аппаратом, источником метода доверия является речь, предложение, анализ полученных сведений. Здесь подразумеваются не только слова взрослых людей, но и суждения учащихся. К методам воспитания, кроме них относятся беседа, дискуссия, приведение примеров, убеждение.

Таким отношением определяется комплекс дидактических возможностей каждого традиционного и нетрадиционного метода в ходе преподавания предмета химии, где формируется мировоззрение, связанное с тем или иным учебным мотивом. При этом, традиционные и нетрадиционные методы помогают учителю в решении учебных и воспитательных задач на уроке химии.

Естественно, что ряд опытных учителей на каждом уроке используют комплекс воспитательных методов, но такое использование носит несистемный характер. Методы воспитания в ходе преподавания химии используются взаимосвязано и компетентно, что является одним из факторов повышения качества преподавания химии в СОШ.

Третий параграф называется «Роль традиционных и нетрадиционных методов обучения в компетентном решении воспитательных задач»

Компетентное преподавание предмета химии способствует решению следующих воспитательных задач:

1. Формирование научного мировоззрения учащихся и познаваемости всех природных явлений.
2. Патриотическое, нравственное воспитание, самосознание.
3. Экологическое, трудовое воспитание.
4. Политехническое, профориентированное воспитание.

Компетентное обучение химии в СОШ считается основным источником формирования научного мировоззрения и развития системы взглядов, способствующих восприятию общих законов природы и развитию человеческого мышления. В этом параграфе устанавливаются возможности определённого традиционного и нетрадиционного метода обучения, определяется взаимосвязь этих методов, которые должны решить воспитательные задачи на каждом уроке.

Организуя компетентное преподавание предмета «химия» выбор методов обучения в соответствии с задачами проведения научной системы необходимо выбрать методы преподавания химии, с помощью которых успешно усваивается учебный материал. Содержание дисциплины, общие и специфические научные методы в систему каждого учебного предмета. С. Холназаров отмечает, что при организации компетентного обучения химии особое внимание уделяется программному, проблемному, исследовательским, алгоритмизированным учебным

методам. Все методы, используемые в обучении химии, ориентированы на формирование научных знаний и должны отвечать требованиям творческого мышления.

На выбор методов в компетентном обучении оказывают своего влияния рациональное поручение (желание) общества, в соответствии с которым формируется личность учащихся и НТП; поэтому, особую значимость получает тот факт, как изменяется мировой опыт системы преподавания в образовательном учреждении, как используются учебные методы, с помощью которых успешно усваивается выделенный учебный материал. При этом, включается ряд субъективных факторов с учётом дифференцированного обучения, гигиенических требований к учебному процессу, индивидуальных качеств педагога. Каждому педагогу присущи собственные методы. Главное то, что эти методы должны дать положительные результаты.

Исследователи выделяют комплекс следующих воспитательных функций учебных методов:

- функция, стимулирующая развитие и формирование личности учащихся (совершенствуется поведение, развиваются духовность и эстетические взгляды);
- функция, формирующая мировоззрение, познавательность и эстетическую духовность и основывается умственным развитием и практическими умениями в сознании каждого ученика;
- функция, организующая беседу и доброго отношения между учителями и учениками;
- функция, развивающая самооценку и самообсуждение учеников;
- функция, развивающая способности и творческое умение учеников, формирующая мировоззрение и духовность учащихся.

Используя исследовательские методы вовремя преподавании химии учитывается тот факт, что самостоятельность и сложность исследовательской задачи различны и с их помощью воспитываются такие качества, как сознательность, работоспособность, самостоятельность, ответственность и т.д. к результату своей работы. Есть сложные случаи, когда самим учеником формируется проблема, проводится экспериментальная проверка проблемы, тем самым у него формируются комплекс навыков научного труда. В этом случае во взаимосвязи учебных и воспитательных методов ещё лучше решаются учебные задачи, а воспитательные задачи лучше решаются посредством научных методов.

Моделирование серьёзно изменило содержание преподавания химии в школе с утверждением важной роли теоретических знаний по химии в структуре этого предмета. Чтобы глубоко изучить современную теорию строения атомов, каждую химическую отрасль, периодический закон и периодическую систему Менделеева, нужно широко использовать логические методы сравнения, анализа, синтеза и классификации. На практике индукция и дедукция не являются традиционными методами.

Изучая химию, учащиеся должны усваивать индукцию и дедукцию в учебные методы. Эти методы помогут им налаживать взаимоотношение друг с другом, уважать других людей, управлять себя в коллективе, правильно понимать различные жизненные ситуации. В самом начале преподавания химии эффективнее используются индивидуальные методы, т.е. подразумевается конкретное наблюдение за веществами и химическими реакциями и переход к тому или иному химическому понятию. В обучении старшеклассников предпочтительнее

использование метода дедукции (здесь при знании теоретической проблемы решаются учебно - познавательные задачи).

Проведённый эксперимент показал, что при обучении химии дедукция и индукция, в качестве методов обучения не подвергаются широкому использованию со стороны учителей этого предмета. Согласно нашему исследованию и педагогической практике, индукцию и дедукцию не всегда предпочитают учителя химии.

Теоретический анализ осуществления воспитательной возможности каждого учебного метода показал, что учителя редко пользуются воспитательными возможностями методов обучения на уроках. На наш взгляд, нужно рассказать учителям с какой целью нужно использовать воспитательные возможности каждого учебного метода и о практическом значении этих возможностей, связанных с нынешней ситуацией процесса обучения.

Четвёртый параграф называется «Активизация воспитательного воздействия традиционных и нетрадиционных методов в процессе компетентного обучения химии».

В учебном процессе активизируются воспитательные возможности, а это является одной из важных проблем современной методики. В настоящее время составители нормативно-правовых документов, педагоги-исследователи, методисты, учителя уделяют серьёзное внимание этой проблеме. В современной парадигме общего обучения существует следующий взгляд: образовательное учреждение - важный фактор гуманизации общественно - экономических отношений, формирующий жизненно необходимые свойства личности. Быстроразвивающему обществу нужны не только личности, обладающие современными знаниями, но и готовые к сотрудничеству и принятию ответственных решений. Воспитание, как важная часть системы обучения, должно стать связующей частью педагогической деятельности, собирателем обучения и развития.

Следует отметить, что некоторые традиционные методы обучения и воспитательные цели, связанные между собой, в плане их содержания нуждаются в разработке и изменении. Этими методами происходит их осуществление. В этом плане нужно искать новые высокоэффективные методы обучения.

В соответствии с вышеназванным, необходимо говорить об использовании:

- многомерного метода, основанного на анализе той или иной связи и подхода;
- метода инверсии, с помощью которого решаются нестандартные задачи, иногда противоречащие здравому смыслу;
- метода эмпатии, который представляется как личная аналогия;
- синтетического метода Дона Гордона, посредством которого обеспечивается интеграция признаков различных видов.

На уроках химии не создаются теоретические и реальные модели таких методов, как индукция и дедукция, не изучаются документы и другие источники. Комплекс нетрадиционных методов способствуют глубокому проникновению в суть явлений, объективному раскрытию взаимосвязей в природе и обществе.

Вторая глава – «Система взаимосвязанных методов при решении учебно - воспитательных задач по курсу химии» состоит из двух параграфов.

В первом параграфе обосновывается необходимость в организации системы взаимосвязанности традиционных и нетрадиционных методов обучения, а также рассматривается цикл практических методов.

Возможность расширения и уменьшения объёма знаний предоставляют сведения о динамичности системы при решении задач.

Адаптация уровня смешивания нетрадиционных учебных и воспитательных методов предполагает того, чтобы были усвоены нормы и правила поступков, формировалось убеждение, эмоции, воспитывались общечеловеческие качества учащихся.

С учётом того, что учебные возможности традиционных и нетрадиционных методов одинаковы, мы рекомендуем взаимодействие различных методов для решения конкретных задач в процессе обучения химии.

Осуществляя традиционные и нетрадиционные учебные и воспитательные методы по предложенному плану учителем химии, который выполняет социальные заказы и как просвещенный новатор способен на саморазвитие, соответствуем велению времени.

Мы рассмотрели, как используются традиционные и нетрадиционные учебные и воспитательные методы в процессе преподавания химии. На наш взгляд, их можно использовать во всех формах, в других отраслях педагогических знаний, что считается положительным свойством этой системы.

Третья глава «Испытание результативности использования традиционных и нетрадиционных методов при организации учебного процесса по химии» включает в себя трех параграфов.

В первом параграфе отражен анализ результатов исследования в период установления педагогического эксперимента по практической реализации взаимосвязанных методов обучения и воспитания в преподавании химии.

Осуществляя педагогический эксперимент, мы решили комплекс следующих задач:

1. В ходе преподавания химии изучили и проанализировали традиционные и нетрадиционные учебные и воспитательные методы в плане их использования.
2. Определили взаимосвязанность успешность каждого метода, при котором решались дидактические задачи и повышался уровень социализации учеников.
3. При формирующем педагогическом эксперименте обрабатывались статистические данные.
4. Разрабатывались методические рекомендации относительно использования того или иного метода на уроке химии.

Определяя успешность каждого традиционного и нетрадиционного учебного и воспитательного метода, основываясь интеграцией методов обучения и воспитания, мы комплексно оценивали результаты научной работы.

Эксперимент был проведен в 2017-2018 гг. в средних общеобразовательных учреждениях №6,7 Муминабадского района и в лицее «Исмоила Сомони» г. Куляба.

Проверяя эффективность того или иного традиционного и нетрадиционного метода обучения, мы учитывали первые показатели, и воздействие этих методов на усваиваемые знания учеников. Несомненно, если использованные определенные методы повышают уровень знания учащихся, то получается, что правильно выбраны методы, рекомендованные к использованию их в средних общеобразовательных учреждениях. Адаптируя систему, пользовались следующими нормами:

I. Успешность в обучении определяется следующими показателями:

1. Успешность в учебном процессе с коэффициентом К.

2. Реальный уровень готовности (обученности) учащихся (УГУ).

II. Следующие нормы показателей:

1. Уровень способностей лидера (руководителя).

2. Уровень человеколюбия, который даёт возможность для определения своего «Я».

Мы можем делать правильный (объективный) вывод об успеваемости учащихся на основании письменных контрольных работ с использованием знакового и действенного анализа, разработанного А.В. Усовой. При методе знакового анализа точно определяются требования к проверяемым знаниям. На их основании определяется коэффициент усвоения содержания проверяемых знаний (Ka).

Результаты педагогического эксперимента выражаются множителем успеваемости Ka, при подсчитывании их используется следующая формула:

$$Ka = \frac{\sum_{i=1}^n z_i}{i - N},$$
 в которой Z_i – действия, выполненные учениками в плане их

количества; $i = 1, 2, 3, \dots, n$; Z_0 – количество знаков знаний, которые должны усваиваться; N – общее число проверяемых учащихся, человек. Коэффициент успешности метода обучения или взаимосвязанных методов (Ka) для контрольной или экспериментальной группы определяется в разное время (I и II). Это является важной настоящей нормой успешности метода обучения.

В своём исследовании мы использовали рекомендации психологов и простую методику психологического диагноза для введения изменений в учебно – воспитательный процесс.

Изучая взаимосвязанные традиционные и нетрадиционные учебные и воспитательные методы при обучении к таким предметам, как органическая химия и общая химия в 10 - 11 кл. средних общеобразовательных школ при констатирующем эксперименте провели работу в соответствии с планом, включившем в себя:

1. Наблюдения и беседу с учителем и учениками.

2. Опроса учителя и учеников.

3. Тестовой проверки учеников, чтобы определить какими знаниями и умениями обладают они.

4. Диагностированию того или иного среза.

Проведя экспериментальную часть работы, уточнили:

1) на каком уровне учителем используются традиционные и нетрадиционные учебные и воспитательные методы при обучении такого предмета, как химия;

2) какие трудности встречаются на пути учителей, когда они выбирают учебные и воспитательные методы и определяют способы взаимодействия этих методов на конкретном уроке;

3) на каком уровне усваиваются знания и навыки учащимися в констатирующем периоде.

В констатирующем периоде была проведена выборочная опытно-экспериментальная работа. Эта работа состояла из анкетирования среди учителей химии г. Куляба, коллектива средних общеобразовательных учреждений №6 и 7 Муминабадского района, чтобы определить традиционные и нетрадиционные учебные и воспитательные методы, используемые в процессе обучения химии. В анкетировании приняли активное участие 20 учителей. Здесь использованы

авторские анкеты (1 и 2 дополнения) и тест, проведенный на основе иерархической таблицы выбора методов И.П.Подласого, соответствующих теме исследования (табл. 1). Для определения мнений по проблемам исследования были проведены индивидуальные беседы с учителями.

Анализ результатов показал, что большая часть опрошенных при выборе методов обучения принимала во внимание цели, задачи, содержание материала, уровень мотивации.

Таблица 1. Изучение профессиональной компетентности учителей при выборе методов обучения и воспитания для решения учебных задач по химии (в %).

№	Факторы, влияющие на выбор методов обучения и воспитания на уроках химии	Принимаю во внимание		
		Всегда	Иногда	Никогда
1.	Цели и задачи обучения	87	13	-
2.	Уровень мотивации обучения	65	25	10
3.	Воспитательные задачи химии	71	20	9
4.	Объем требований и содержания	78	22	-
5.	Активность, интерес учащихся	53	44	3
6.	Материально-технические условия обучения	83	17	-
7.	Форма и структура занятий	52	33	15
8.	Знание и использование возрастной психологии	22	45	33
9.	Отношение учителей к ученикам	33	60	-
10.	Уровень готовности учителей химии	55	37	8
11.	Использование методов на предыдущих уроках	13	36	51
12.	Время обучения	70	21	9
13.	Взаимодействие различных методов	12	21	8
14.	Реализация принципов обучения и воспитания	13	26	68

Материально-технические условия обучения в таблице занимают только шестое место, а учителя химии поставили их на второе место, что свидетельствует ещё раз о специфических особенностях обучения химии и выборе методов обучения. 55%-65% опрошенных не принимают во внимание уровень готовности учителей и интересы учащихся, структуру знаний. Здесь только 13% опрошенных уделяют внимание систематичности (использование методов на предыдущих уроках химии) и взаимосвязанности различных методов. Также 68% учителей участвует в тестировании и на практике используют принципов обучения и воспитания.

Таким образом, анализ даёт возможность нам заключить, что учителя только в редких случаях в своей практической деятельности используют некоторые традиционные методы обучения и воспитания в их взаимосвязи, а план урока не всегда соответствует его целям.

В период констатирующего эксперимента был определён коэффициент уровня знаний, умений и навыков учащихся.

С целью выбора учащихся в контрольные и экспериментальные группы была проведена дифференциация успешности обучения химии в 4 группах в самом начале эксперимента. Для этой цели были выбраны учащиеся СОШ №6 и 7 Муминабадского района и лицея №1 имени Исмаила Сомони города Куляба.

Результаты, полученные в ходе проведения срезов, приведены в таблице №2

№ контрольный срез	Значение Кп.а.		
	СОШ №6	СОШ №7	Лицей ИсмоилаСомони
1	0,25	0,42	0,45
2	0,40	0,47	0,57
3	0,44	0,59	0,59
Среднее значение	0,37	0,48	0,51

Таблица №2. Результаты контрольного среза для определения коэффициента полноты действия (К. п. а) в период констатирующего эксперимента.

На основе средних данных таблицы приводим диаграмму, определяющую изменения К п. а. в группе опрошенных (см. рис №1).

По результатам, предложенным на рис №1, две группы учащихся, которые имели одинаковые знания, объединили в одну группу. Одну из групп назвали экспериментальной (учащиеся лицея №1 им. «Исмоила Сомони», СОШ №7), а другую - контрольной (учащиеся СОШ №7 Муминабадского района).

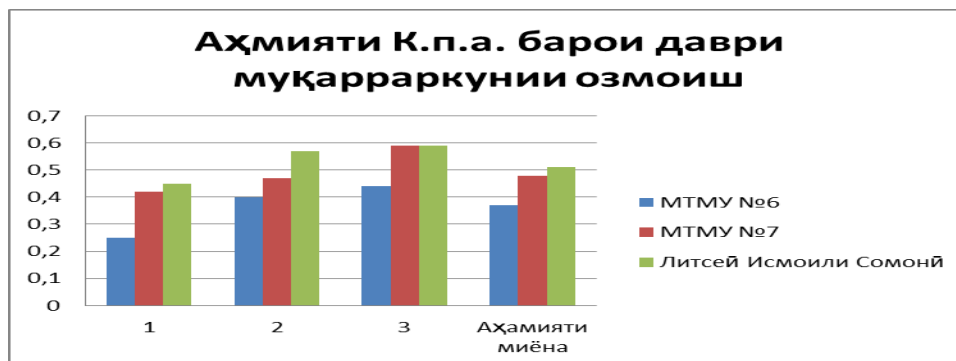

Рисунок №1. Значение К. п. а для периода констатирующего эксперимента.

Выбирая участников эксперимента, мы по методике Е.А. Кучеренко (89) выяснили уровень обученности учащихся в контрольной группе и в экспериментальной группе. С учетом того, что автор исследования работает по первому требованию, мы использовали следующую формулу:

$$Km = \frac{K_5 + 0,64 K_4 + 0,36 K_3}{N} \cdot 100\%, \text{ в которой:}$$

K_5 – общее количество учеников, с общей оценкой «5» по предмету химия в первой четверти;

K_4 – общее количество учеников с общей оценкой «4» по предмету химии в первой четверти;

K_3 – общее количество учеников с общей оценкой «3» по химии в первой четверти;

N – показатель общего количества учеников в группах.

Полученные сведения включены в таблице №3

Группа	«5»	«4»	«3»	«2»	Количество учащихся СОШ №6	Количество знаний	СОУ %
Контрольная	3	12	11	-	27	56	53
Экспериментальная	2	12	12	-	26	52	52

Таблице №3. Оценивание, направленное качеству знаний (КЗ) и уровню успеваемости учеников средних школ при констатирующем эксперименте (в %).

Проанализировав эту таблицу, выяснили: несмотря на разный уровень знания учащихся контрольных и экспериментальных групп (56% и 52%), почти одинаков уровень знаний учеников (53% и 52%).

Эти результаты указывают на то, что возможности испытуемых в контрольных и экспериментальных группах одинаковы, что свидетельствует о достоверности нашей экспериментальной работы.

Работа была проведена по двум вышеупомянутым методам по методике В.И. Андреева «Оценивание способности коммуникативного лидера и по методике Реховского «Уровень вашего человеколюбия».

Тестирование по методике В.Ф. Реховского для определения человеколюбия было проведено в каждой группе. Адаптационную методику мы в своём исследовании разделили условно на 7 групп человеколюбия, а сам автор делит их на 3 группы: низкий уровень (некоммуникативность опрошенных), нормальный уровень и очень высокий уровень (высокая коммуникативность).

Таблица №4

№	Форма группы	Низкий	Нормальный	Очень высокий
1.	Контрольная	19%	72%	13%
2.	Экспериментальная	21%	65%	16%

В этот круг риска (от низкого до самого высокого уровня человеколюбия) оказался 31 процент учеников (17%+14%) контрольной и 36 процентов (22%+14%) учеников экспериментальной групп.

Оценивая коммуникативные способности лидерства учащихся в соответствии с парными качествами, использовали 9-бальную систему. В ней 9 баллов - показатель самого высокого уровня, 8 баллов – показатель высокого уровня, 7 баллов – показатель вышесреднего уровня, 6 баллов – показатель меньше вышесреднего уровня, 5 баллов – показатель среднего уровня, 4 балла – показатель низесреднего уровня, 3 балла – показатель низкого уровня.

В соответствии с этой таблицей, что контрольная группа отличается преобладанием наставничества, властвования, способностей общаться, а экспериментальная группа – чуткостью, взаимопониманием, эмоциональностью, пониманием шуток и др. В целом, в оценивании этих качеств наблюдается большая разница в периоде констатирующего эксперимента.

При оценивании способностей относительно саморазвития и самообразования (в качестве выявления «Я» при усвоении учебных материалов по химии) с опорой на методику Андреева В.И., уточнили, что эти качества не очень развиты в констатирующем эксперименте. Всего 13 процентов учеников в экспериментальной группе и 22 процента учеников в контрольной группе имеют

показатели чуть выше среднего уровня, а 21% опрошенных – оценку ниже «среднего уровня». При низком уровне учащимся предстоит воспринимать «Я» в процессе общего образования, а учителям необходимо использовать традиционные и нетрадиционные учебные и воспитательные методы в течении всего учебного процесса.

Таблица №5

Парные качества	Комментирование качеств		
	1. Раздельная часть		2. Парная часть
Консервативный- Эвристический	Контрольная	5	6
	Экспериментальная	6	7
Монологический – диалогический	Контрольная	6	7
	Экспериментальная	5	6
Преднамеренность- Доброжелательность	Контрольная	5	7
	Экспериментальная	7	6
Подчинённость – Руководство (лидерство)	Контрольная	6	5
	Экспериментальная	7	5
Эмоциональность – Обдуманность	Контрольная	5	5
	Экспериментальная	7	5
Авторитарность – Демократичность	Контрольная	7	8
	Экспериментальная	6	7
Серьёзность – Шутливость	Контрольная	5	6
	Экспериментальная	5	6
Безучастность – Чуткость	Контрольная	6	6
	Экспериментальная	6	7

Таблица №5. Оценивание личных коммуникативных качеств лидера в контрольной и экспериментальной группах в период констатирующего эксперимента.

Сведения, полученные в период констатирующего эксперимента, их теоретическое обоснование на основании анализа литературы даёт возможность заключить следующее:

1. Хотя результаты эксперимента показали, что учителя при обучении химии широко используют методы обучения и воспитания, но очень низок уровень сформированности навыков по систематизированию комплекса методов, не наблюдается системная работа по определению и эффективному использованию путей взаимосвязанного применения каждого традиционного и нетрадиционного учебного и воспитательного метода.
2. Низкий показатель коэффициента успеваемости учащихся даёт возможность выявить существующие недостатки в организации процесса общего обучения химии.
3. Результаты, полученные в ходе эксперимента, свидетельствуют о не очень высоком уровне человеколюбия учащихся и слабом развитии их способностей в общении.
4. Констатирующий эксперимент подтвердил тот факт, что воспитательная работа на уроке проводится неэффективно. Это даёт возможность нам в будущем ещё шире использовать традиционные и нетрадиционные методы обучения и воспитания для решения учебных задач в процессе обучения химии.

Во **втором** параграфе третьей главы осуществлено исследование формирования знаний и умений учащихся в процессе педагогического эксперимента.

При преподавании предмета «химия» для контрольной группы была выбрана традиционная тема, а для закрепления новой темы выбраны традиционные учебные методы (в некоторых случаях применён ряд нетрадиционных методов) и редко использовали воспитательные методы.

Подобной взаимосвязи учебных и воспитательных методов посвящена вторая глава диссертации.

Был предложен три варианта методов (взаимоисключающих, взаимодополняющих и смешанных). Среди них мы отдали предпочтение взаимодополняющему варианту.

При преподавании химии экспериментальная группа использовала взаимосвязанные традиционные и нетрадиционные учебные и воспитательные методы. Этой проблеме также посвящена вторая глава. Планируя методы воспитания на уроке, больше внимания уделялось возрастным, индивидуальным особенностям учеников и с их помощью строили работу. Традиционные методы обучения в одно и то же время применяются со следующими нетрадиционными методами: привыкание к предметам (с опорой на эмпатию), обнаружение содержания, знаковые образы, эвристические вопросы, эвристическое исследование, создание понятий, правил, теорий, пример и ошибки, гипотеза. Такой метод, как схватывание, имеет первичную цель - восприятие объектов, но может также помочь при решении той или иной воспитательной задачи на уроке предмета «химия». Взаимосвязанные традиционные и нетрадиционные учебные и воспитательные методы в основном связаны с плановым выбором, в котором смешены методы. В то же время, была проанализирована деятельность, связанная с рефлексивным выбором учебных и воспитательных методов на уроке химии. Это даёт возможность для исправления процесса обучения и воспитания с целью эффективного решения учебных (в том числе, воспитательных) задач.

Заслуживает внимания тот факт, что, составляя контрольную работу, мы использовали ряд заданий по сборнику, автором которого являются Гара Н.Н. и Зуева М.В. «Контрольные и проверочные работы по химии» (10-11 кл.).

Для математической обработки результаты всех контрольных работ в период формирования приведены в таблице №6.

таблице №6.

№ контрольного среза	Значение К п. а.	
	Контрольная группа	Экспериментальная группа
№1	0,52	0,58
№2	0,58	0,72
№3	0,52	0,78
№4	0,61	0,65
№5	0,67	0,86
Среднее значение	0,59	0,72

Знакомясь с результатами контрольной (формирующий период – 0,59, а констатирующий период – 0,53) и экспериментальной (формирующий период – 0,73, а констатирующий период – 0,42) групп, заключили: что, используя взаимосвязанные традиционные и нетрадиционные учебные и воспитательные методы, когда решали учебные вопросы по химии, мы повышали учебную

эффективность (традиционные методы дали невысокие результаты) в экспериментальной группе. Таким образом, можно заключить, что формирующий период способствует повышению качества знания (КЗ) и уровню обученности учеников (УОУ). В табл.7 показаны результаты эксперимента с определением КЗ и УОУ.

Оценивание качества знаний (КЗ) и уровня обученности учащихся (УОУ) в экспериментальной и контрольной группах в формирующем периоде.

Таблица №7

Группы	«5»	«4»	«3»	«2»	Количество учащихся (N)	КЗ (%)	УОУ (%)
Контрольная	2	13	7	-	23	66	57
Экспериментальная	5	10	9	-	25	65	63

Увеличение КЗ учащихся контрольной группы составило 9% (результаты констатирующего периода – 57% и формирующего периода -66%), а учащихся экспериментальной группы КЗ составило 16% (результаты констатирующего периода -49% и формирующего периода -65%). В этом случае увеличение УОУ контрольной группы достигло 3% (результаты констатирующего периода -57% и формирующего периода - 54%), экспериментальной группы - 10% (результаты констатирующего периода - 63%, а формирующего периода - 53%).

Рисунок №2 Уровень качества знаний (КЗ) и уровень обученности учащихся (УОУ).

Чтобы узнать, насколько достоверны результаты в каждой группе, для подсчитывания КУО (коэффициента успешности обучения) выбрали следующую формулу:

$$V = \frac{K_2}{K_1}. \text{ Здесь } K_2 \text{ – это КП в завершающей части эксперимента, а } K_1 \text{ – это КП}$$

в его начальной части:

$$V_h = 0,59:0,54 = 1,09$$

$$V_0 = 0,72:0,49 = 1,36$$

Согласно этой нормы, можно сказать, что с традиционными и нетрадиционными методами обучения и воспитания во взаимодействии успешно обучается химия (90). Для определения КУО выбрали следующую формулу:

$$K = \frac{V_0}{V_h}, \text{ Здесь:}$$

V_0 – это КУО в экспериментальной группе; V_h – это КУО в контрольной группе.

Необходимо подсчитать по следующей формуле:

$$K = 1,36:1,09 = 1,25$$

Коэффициент успешности – выше 1, поэтому можно заключить, что выбранная методика эффективна (результативна) при обучении химии.

При определении среднего показателя К. п. а. учащихся экспериментальной группы (в начальной части - 0,49, а в завершающей части - 0,72), знания и умения, учащихся подсчитываем по этому среднему показателю:

$$D_0(K.n.a.) = 0,72 - 0,49 = 0,23$$

$$D_H(K.n.a.) = 0,59 - 0,53 = 0,06, \text{ где}$$

D_0 и D_H показывают их разность в повышении уровня знаний по химии в контрольной и экспериментальной группах.

Сравнение успешности фактора эксперимента

$$D(K.n.a.) = D_0 - D_H = 0,23 - 0,05 = 0,18 (D(K.n.a.) - 0)$$

подтверждает также успешность эксперимента. Успешность экспериментального фактора сравниваем по следующей схеме

$$D_0(DXT) = 0,63 - 0,52 = 0,11; D_H(DXT) = 0,58 - 0,55 = 0,03$$

$$D(DXT) = 0,11 - 0,03 = 0,08$$

Правильность разницы между результатами исследования мы определили по методике А.А.Киверялги (по К п.а.). Разницу в процентах мы подсчитали по следующей формуле:

$$D = P_1 - P_2$$

Среднюю ошибку числового процента мы определили мы по формуле (ТД%):

$$T_g \% = V \frac{P_1 Q_1}{n_1} = \frac{P_2 Q_2}{n_2}$$

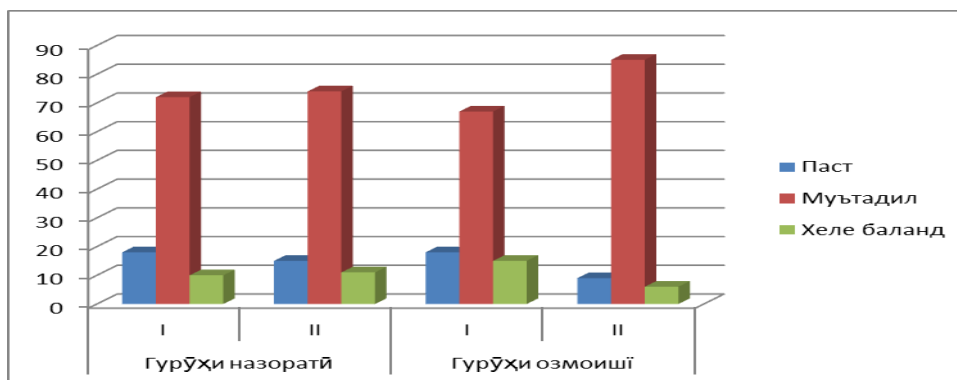
Здесь: P_1 и P_2 – результат К п.а. с процентом (%); Q_1 и Q_2 соответственно $100-P_1$ и $100-P_2$; n_1 и n_2 – количество учащихся.

Решая учебные задачи по химии при педагогическом эксперименте на уроке, мы проводили и ряд воспитательных работ, с помощью которых успешно решили учебные задачи по этому предмету. Взаимосвязанные учебные и воспитательные методы используются таким образом:

- применяются возможности уроков и самостоятельных работ учеников;
- включаются в учебные планы уроков традиционные и нетрадиционные воспитательные методы;
- организуется специальная среда, в которой проходит самообучение, самоосуществление и самовоспитание учеников.

Таблица №8. Изменения в уровнях человеколюбия в констатирующем (1) и формирующем (2) периодах (в %)

Уровень человеколюбия	Контрольная группа		Экспериментальная группа	
	I	II	I	II
Низкий	18	15	18	9
Средний	72	74	67	85
Очень высокий	10	11	15	6

При сравнении уровней человеколюбия в заключительной части экспериментальной работы (констатирующий период) определили, что не изменились проценты учеников в зоне риска (сложили «низкого» и «очень высокого») в контрольной группе (28% в 1 периоде, 26% во втором периоде). Однако, в экспериментальной группе произошли серьёзные изменения: 18% учащихся (33% - в 1 периоде, 15%-во 2 периоде) были далеки от зоны риска, находясь на среднем уровне. Проведенные исправления на уровень человеколюбия, проведенного на констатирующем периоде эксперимента, дали положительные результаты.

Анализ всех предложенных сведений подтверждают, что нормы оценивания результатов эксперимента могут использоваться на практике. Всё это дало нам возможность в конце исследовательской работы заключить следующее:

Заключение

1. Основные научные результаты диссертации

Обобщение проведенного эксперимента указывает на практическое значение работы. Опираясь на философскую, психологическую, методическую литературу, определили уровень изученности предмета работы в обучении химии, и выяснили насколько учёные и учителя данного предмета интересуются этим вопросом.

В соответствии с проведенным экспериментом, чтобы решить поставленные задачи, предлагается:

1. Из - за недостаточные изучения возможностей применения каждого традиционного и нетрадиционного учебного и воспитательного метода в обучении химии, возникла необходимость в их активном исследовании.

2. Вопросы применения каждого традиционного и нетрадиционного воспитательного метода во взаимосвязи с друг другом на уроках химии привлекают общего внимания учёных, методистов к себе и надеемся, что она найдёт своего решения.

3. Успешное совместное использование каждого традиционного и нетрадиционного воспитательного метода в процессе преподавания предмета «химия» и его включение её в обучении химии, применение нетрадиционного методического подхода, при котором тесно взаимосвязаны методы, правильное применение этих методов на уроках не вызывает никакие трудности.

4. Все выбранные нормы подтверждают: взаимосвязанные традиционные и нетрадиционные учебные и воспитательные методы в преподавании химии приносят успех в процессе преподавания химии. Использование в том или ином обстоятельстве различных учебных и воспитательных планов обучения этого предмета делает эту систему гибкой и вариантной.

5. Основываясь анализом точек зрения многочисленных исследователей, когда изучалась научная литература, рассмотрена теоретическая основа вопроса, совместное применение учебных и воспитательных методов при обучении химии, с помощью которых решаются учебные задачи. Здесь за основу берётся современная концепция преподавания и требования современного общества к обучению.

6. Использование каждого традиционного и нетрадиционного учебного и воспитательного метода, посредством которого эффективно решаются дидактические задачи в процессе обучения химии, предложено и обосновано в достаточном объёме. Теперь необходимо укрепить воспитательные аспекты на уроке химии, направленные на развитие личности.

7. Традиционные и нетрадиционные учебные и воспитательные методы и их взаимосвязанность приносят успех только при их правильном выборе и планировании. При обучении химии учебные задачи качественно решаются, если при выборе определённого метода будут соблюдены следующие условия:

- целесообразная совместная деятельность учителей и учащихся;
- правильный выбор каждого метода с опорой на возрастные особенности учеников;
- выбранные методы и индивидуальные возможности, творческое и методическое развитие учителей химии должны соответствовать друг другу.

8. Традиционные и нетрадиционные учебные и воспитательные методы в их взаимодействии при обучении химии организуются в том случае, если:

- свободно будут усваиваться традиционные и нетрадиционные учебные и воспитательные методы;
- умело будут использоваться возможности учебных и воспитательных методов в ходе обучения химии;
- будут выбраны соответствующие учебные и воспитательные методы во взаимосвязи со специальными особенностями той или иной учебной задачи, поставленной на уроках предмета «химия»;
- будут запланированы и систематизированы условия, при которых будут успешно смешиваться выбранные методы.

2. Рекомендации по практическому использованию результатов

1. В недостаточной мере рассмотрены комплекс возможностей применения каждого традиционного и нетрадиционного учебного и воспитательного метода при обучении химии, традиционного и нетрадиционного воспитательного метода в процессе обучения химии, в связи с этим, методика преподавания химии нуждается в новых, специальных исследованиях.

2. Успешное совместное использование традиционного с нетрадиционным воспитательным методом в процессе преподавания химии и включение его в учебный процесс, применение нетрадиционного методического подхода, при котором тесно взаимосвязаны методы, а правильный выбор методов при планировании уроков, их использование на практике обучения химии не порождает больших трудностей.

3. Необходимо использование анализа точек зрения многочисленных исследователей, комплексное использование учебных и воспитательных методов при обучении химии, посредством которого решаются учебные задачи, поставленные современной концепцией образования.

4. Необходимо целесообразное использование предложенных норм, с помощью которых определяются традиционные и нетрадиционные учебные и

воспитательные методы. Учитель химии выбирает методы самостоятельно, учитывая возникающие ситуации.

5. Использование каждого традиционного и нетрадиционного учебного и воспитательного метода нужно направлять на это, чтобы посредством их эффективно решались дидактические задачи в процессе обучения химии. Теперь, необходимо закрепить воспитательные аспекты урока химии, направленные на развитие учащихся.

6. Традиционные и нетрадиционные учебные и воспитательные методы и их взаимосвязанное применение их на уроках показали, что успешный путь сотрудничества заключается в их взаимодействии, поэтому их необходимо использовать в процессе обучения химии.

7. Качественное решение учебных задач достигается путём выбора таких методов, как:

- целесообразная совместная деятельность учителей и учащихся на уроках химии;

- правильный выбор каждого метода с опорой на возрастные особенности учеников;

- выбранные методы, индивидуальные возможности, творческое и методическое развитие учителей химии должны соответствовать друг другу.

8. Возникла необходимость в учёте того факта, что взаимосвязанные традиционные и нетрадиционные учебные и воспитательные методы и их состояние в ходе обучения химии могут определяться следующими стратегическими обстоятельствами, если:

- будут свободно усваиваться традиционные и нетрадиционные учебные и воспитательные методы;

- будут умело использоваться возможности учебных и возможности воспитательных методов при обучении химии;

- будут выбраны соответствующие учебные и воспитательные методы во взаимосвязи со специфическими особенностями той или иной учебной задачи, поставленной на уроках химии;

- будут запланированы и систематизированы условия, при которых могут успешно смешиваться выбранные методы.

9. Определено, что рассматриваемые нормы, выбранные в качестве оценивания каждого традиционного и нетрадиционного учебного и воспитательного метода, целесообразно оставлять на усмотрение учителя химии, чтобы он лично выбрал методы с учётом условия работы.

В результате исследования предложена обоснованность пути решения проблемы. В связи с этим, мы можем заключить, что исследование завершено эффективно.

Список научных публикаций соискателя на соискание учёной степени

а) Статьи, опубликованные в изданиях, рецензируемых Высшей аттестационной комиссией при Президенте Республики Таджикистан:

[1-М]. Уроков М.Д. Теоретические основы использования традиционных и нетрадиционных методов обучения и воспитания в процессе методики преподавания химии (текст). Холназаров С., Уроков М.Д // Вестник Таджикского национального университета (научный журнал), 2018-2019/№7-С. 267-270. LSSN2074-1847(на тадж. яз.).

[2-М]. Уроков М.Д. Использование дидактических методов воспитания в обучении химии [текст]. Уроков М.Д. // Вестник Таджикского национального университета (научный журнал). -2019/№8. -С. 263-266. LSSN2074-1847 (на тадж. яз.).

[3-М]. Уроков М.Д. Воспитательное воздействие традиционных и нетрадиционных методов на активизацию учащихся в процессе обучения химии [текст]. Уроков М.Д. Холназаров С. //Вестник Бохтарского государственного университета имени Носира Хусрава-Бохтар, 2019-1/2 (62) LSSN 2665-5554 (на тадж. яз.).

[4-М]. Уроков М.Д, Сайфуддинов Ф. Смешивание традиционных и нетрадиционных методов при решении учебных и воспитательных задач в процессе преподавания химии[текст]//Уроков М.Д., Сайфуддинов Ф.// Вестник Таджикского национального университета (научный журнал), 2018-2019 №10-С. 282-284. LSSN 2074-847(на тадж. яз.).

[5-М]. Уроков М.Д. Проблема подготовки дотеоретического учения в теоретическом и практическом обучении [текст] Холназаров С. Холназарова Ш.С. Уроков М.Д. // Вестник Бохтарского государственного университета имени Носир Хусрава – Бохтар 2020-1/2(74) ISSN 2663-5534 (на тадж. яз.).

б) Статьи, опубликованные в других изданиях:

[6-М]. Уроков М.Д. Методы активизации обучения химии: опыт и занятия [текст] / Уроков М.Д, БобоевБ.Дж. //Сборник статей Республиканской научно-теоретической конференции на тему: «Проблемы современной химии относительно защиты природы и реализации научно-производственных нововведений». Душанбе «Эрг-граф,» 2019- С.149-157 (на тадж. яз.).

[7-М]. Уроков М.Д. Исследование и использование методов обучения в процессе преподавания химии [текст]. /Уроков М.Д. //Тезисы научно-практической конференции профессорско-преподавательского и студентского состава КТУ о результатах научно – исследовательских работ в 2020 году. Куляб – 317 – 319 (на тадж. яз.).

[8-М]. Опыты и проведение занятий по химии [текст] /Уроков М.Д., Хисайнов Х. //Материалы общеуниверситетской научно – теоретической конференции магистров и докторантов PhD на тему «Лидер нации – выбор и гордость таджиков». – Куляб, 2020. – 182-186 с.

АСОСНОМА (АННОТАТСИЯИ)

Диссертатсияи Уроқов Мирзомурод Давлатмуродович дар мавзӯи «Асосҳои методии ҳамбастагии методҳои таълим ва тарбия дар иҷрои вазифаҳои таълимии фанни химия» (аз рӯйи маводи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ) диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои педагогӣ аз рӯйи ихтисоси 13.00.02 – назария ва усулҳои омӯзиши парвариши (химия)

Вожаҳои калидӣ: Ҳамбастагӣ, методҳо, таълим, тарбия, анъанавӣ, ғайрианъанавӣ, раванд, химия, моддаҳо, худомузӣ, худтарбиякуни, қори мустақилона, озмоиш, босалоият, дидактика, дониш, маҳорат.

Ҳадафи таҳқиқот: ҷустуҷӯи методҳои нисбатан муваффақиятнокӣ ҳалли вазифаҳои таълимию тарбиявии фанни химия мебошад.

Объекти таҳқиқот: омезиши асосҳои ҳамбастагии методҳои таълим ва тарбия дар иҷрои вазифаҳои таълимии фанни химия

Мавзӯи таҳқиқот асосҳои методии ҳамбастагӣ методҳои таълиму тарбияи анъанавӣ ва ғайрианъанавӣ ҳангоми ҳалли вазифаҳои таълимии фанни химия.

Пойгоҳи асосии иттилоотӣ ва озмоиши таҳқиқот: Муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №6,7 ноҳияи Мӯъминобод ва литсей №1 ба номи Исмоили Сомонӣ шаҳри Кӯлоб

Усулҳои таҳқиқот: методҳои назариявӣ таҳлили адабиёти фалсафӣ, равшаншиносию педагогӣ ва методӣ оид ба мавзӯи таҳқиқшаванда; таҳлили ҳуҷҷатҳои меъёрӣ; таҳлили муқоисавии концепсияҳои педагогии соҳаи методикаи таълими химия; методҳои эмперикӣ: мушоҳида, пур қардани пушишномаҳо, амсиласозӣ, назарсанҷӣ, тестгузаронии омӯзгорон ва хонандагон; методҳои таҳлили сифатӣ ва миқдорӣ озмоиши педагогӣ, қорқарди оморӣ..

Натиҷаи диссертатсионӣ ва навгонии илмӣ таҳқиқот: натиҷаи таҳқиқот, истифодаи маҷмӯи методҳо, ки ба объект, ҳадаф, вазифаҳо мувофиқат менамоянд ва мантиқи омӯзиши масъалаҳои ҳамбастагии методҳои таълим ва анъанавию ғайрианъанавӣ дар раванди таълиму тарбияи химия, санҷиши чандинқарата ва муқоисаи маълумоти дар натиҷаи озмоиш ҳосил намуда, мушоҳидаи иловагии педагогӣ, баҳои экспертӣ тасдиқ менамояд.

-мазмунӣ мафҳуми «анъанавӣ» ва «ғайрианъанавӣ»-и методҳои таълим ва тарбия дида баромада ва аниқ қарда шуд;

-имконияти дар дарсҳои химия истифода бурдани методҳои тарбия ва истифода қардани методҳои таълимии фанни химия дар раванди

тарбия, муайян қарда шуд;

- сатҳи мутобиқшавӣ ба шароити мушаххаси раванди таълими химия, дар ҳамбастагӣ истифода намудани методҳои таълим ва тарбияи анъанавӣ ва ғайрианъанавиро дарёфт қарда шуд.

АННОТАЦИИ

Диссертации Уроков Мирзомурод Давлатмуродович **Методические основы взаимосвязанности методов обучения и воспитания в выполнение учебных задач по химии (по материалам средних общеобразовательных учреждений) на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02-теория и методика обучения и воспитания (химия).**

Ключевые слова: интеграция, методы, обучение, воспитание, традиционный, нетрадиционный, процесс, химия, вещества, самообучение, самовоспитание, самостоятельная работа, эксперимент, компетентный, дидактика, знания, умения.

Цель исследования: поиск сравнительно успешных методов решения учебно - воспитательных задач по химии.

Объект исследования: смешение основ интеграции традиционных и нетрадиционных методов обучения и воспитания в выполнении задач обучения химии.

Тема исследования: методические основы взаимосвязанных традиционных и нетрадиционных методов обучения и воспитания при решении учебных задач по химии.

Основная информационная и экспериментальная база исследования: Средние общеобразовательные учреждения № 6,7 Муминабадского района и лицей № 1 имени Исмаила Сомины г. Куляба.

Методы исследования: теоретические методы, анализ философской, психологической, педагогической и методической литературы по исследуемой теме; анализ нормативных документов; сравнительный анализ педагогических концепций в области методики обучения химии эмпирические методы: наблюдение, заполнение анкет, моделирование, тестирование учителей и учащихся методы качественного и количественного анализа педагогического эксперимента, статистическая обработка.

Достоверность результатов и научная новизна диссертационного исследования: результаты исследования, использование комплекса методов, соответствующих объекту, цели и задачам исследования, логичность изучения вопросов взаимосвязанности традиционных и нетрадиционных методов обучения в процессе обучения и воспитания по химии, многократная проверка и сравнение полученных сведений в результате эксперимента подтверждаются дополнительными педагогическими наблюдениями, экспертной оценкой.

-рассмотрены и уточнены понятия «традиционные» и «нетрадиционные» методы обучения и воспитания;

- определена возможность в использовании методов воспитания и использование методов обучения химии в процессе воспитания на уроках химии;

- определён уровень соответствия конкретным условиям обучения химии, использованы во взаимосвязи традиционных и нетрадиционных методов обучения и воспитания.

ANNATATION (ABSTRACT)

Dissertation Lessons Mirzomurod Davlatmurodovich Methodical bases of the relationship of teaching and education methods in the implementation of educational tasks in chemistry (based on materials from secondary educational institutions) for the degree of candidate of sciences on 13.00.02-theory and teaching methods of education (chemistry).

Key words: integration, methods, teaching, education, traditional, non-traditional, process, chemistry, substances, self-study, self-education, independent work, experiment, competent, didactics, knowledge, skills.

Purpose of the investigation: search for comparatively successful methods for solving teaching and educational problems in chemistry. Object of research: mixing the foundations of integrating traditional and non-traditional methods of teaching and upbringing in the implementation of the tasks of teaching chemistry. Research topic: methodological foundations of interrelated traditional and non-traditional methods of teaching and upbringing in solving educational problems in chemistry.

The main information and experimental base of the research: Secondary educational institutions No. 6.7 of the Muminabad region and the Lyceum No. 1 named after Ismoili Simoni in Kulob.

The method of investigation: theoretical methods, analysis of philosophical, psychological, pedagogical and methodological literature on the topic under study; analysis of regulatory documents; comparative analysis of pedagogical concepts in the field of chemistry teaching methods empirical methods: observation, filling out questionnaires, modeling, testing teachers and students, methods of qualitative and quantitative analysis of a pedagogical experiment, statistical processing.

The reliability of the results and the scientific novelty of the dissertation research: the results of the research, the use of a set of methods corresponding to the object, purpose and objectives of the research, the consistency of studying the issues of the interrelation of traditional and non-traditional teaching methods in the process of teaching and upbringing in chemistry, repeated verification and comparison of the information obtained as a result of the experiment are confirmed additional pedagogical observations, expert assessment. - the concepts of «traditional» and «non-traditional» methods of teaching and upbringing have been reviewed and clarified; - the possibility of using educational methods and the use of methods of teaching chemistry in the process of education in chemistry lessons has been determined; - the level of compliance with the specific conditions of teaching chemistry was determined, used in the relationship between traditional and non-traditional methods of teaching and upbringing.